

**rijksuniversiteit
 groningen**

**faculteit gedrags- en
 maatschappijwetenschappen**

**pedagogische wetenschappen
 en onderwijskunde**

De zomerschool: een effectieve interventie tegen zittenblijven

S.E. Faber MSc.

Prof.dr. M.C. Timmerman

A.F. Kievitsbosch MSc.

November 2014

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding en vraagstellingen	7
2. De pilotstudie zomerscholen	9
2.1 De zomerschool: verschillende concepten	9
2.2 Reguliere zomerscholen en regionale arrangementen	9
2.3 Criteria voor deelname	10
2.3.1 Criteria voor deelnemende scholen	10
2.3.2 Criteria voor deelnemende leerlingen	10
2.4 Leerlingenprognose en uiteindelijke deelname	11
2.5 Tijdsperiode uitvoering zomerscholen en duur zomerscholen	13
2.6 Personele inzet	14
2.7 Vakken en toetsing	15
3. Zittenblijvers in het voortgezet onderwijs	17
3.1 Het landelijke beeld	17
3.2 Het beeld binnen de pilotscholen	18
3.3 Wat is het percentage leerlingen per school dat deelneemt aan de zomerscholen?	19
3.4 Slagingspercentage zomerschool 2014	19
4. Duurzaam terugdringen van het zittenblijven	26
4.1 Duurzaam effect na één jaar	26
4.2 Kosten-batenanalyse van de zomerschool 2013	27
5. De zomerschool als educatieve interventie: een internationale reviewstudie	29
5.1 Periode 1970-2000	29
5.1.1 Wat is het effect van de zomerschool?	29
5.1.2 Wat zijn de kenmerken van effectieve zomerscholen?	30
5.2 Periode 2000-2014	31
5.2.1 Zomerscholen: verschillende typen	31
5.2.2 (Duurzame) effecten van zomerscholen	31
5.2.3 Samenvatting	34
5.3 Conclusies en aanbevelingen	34
6. Ervaringen van de projectleiders en docenten met de zomerschool	36
6.1 Inleiding	36
6.2 Methode	36
6.3 Procesanalyse: overeenkomsten en verschillen tussen de actoren betrokken bij de zomerschool	37
6.3.1 Voorbereiding	38
6.3.2 Uitvoering	39

6.3.3 Het beeld van de ‘typische’ zomerschool leerling en leerlingen die een eindsprint hebben getrokken om niet te hoeven deelnemen aan de zomerschool	41
6.3.4 Visie op de effectiviteit van de zomerschool	42
6.4 Conclusie	44
7. Leerlingenevaluaties pilot zomerscholen 2014	46
7.1 Inleiding	46
7.2 Methode	46
7.3 Resultaten	47
7.3.1 Reden voor het zittenblijven en vaardigheden waar leerlingen het afgelopen jaar moeite mee hadden	47
7.3.2 Wat waren de verwachtingen van leerlingen ten opzichte van de zomerschool en zijn deze uitgekomen?	49
7.3.3 Hebben de leerlingen alles uit zichzelf gehaald wat erin zat? En wat hielp leerlingen tijdens de zomerschool het meest?	50
7.3.4 De sfeer op de zomerschool en de begeleiding door de docenten	51
7.3.5 De pauze invulling en de tevredenheid hierover	53
7.3.6 Verbeterpunten, cijfer op de zomerschool en andere opmerkingen	54
7.4 Conclusie	55

Literatuur

Bijlagen

Bijlage A: Onderzoekofferte ‘Zomerscholen tegen zittenblijven’

Bijlage B: Overzicht studies zomerscholen 2004-2014

Bijlage C: Interviewleidraad projectleider extern

Bijlage D: Interviewleidraad projectleider intern

Bijlage E: Enquête projectleider extern

Bijlage F: Enquête projectleider intern

Bijlage G: Enquête zomerschooldocent

Bijlage H: Codeboom

Bijlage I: Voorbeeld evaluatieformulier voor deelnemende leerlingen

Samenvatting

1. Effecten van zomerscholen tegen zittenblijven

In de zomer van 2014 is de zomerschool ingevoerd als educatieve interventie tegen het zittenblijven op 15 scholen voor voortgezet onderwijs, waaraan 320 leerlingen deelnamen. Van hen was 50% havoleerling en van deze groep leerlingen zat 71% in havo-4. Havo-4-leerlingen zijn dus oververtegenwoordigd als deelnemers aan de zomerschool. De meest gekozen vakken voor de zomerschool betreffen de zogenaamde kernvakken: wiskunde (33%), Nederlands (13%) en Engels (11%). Na afloop zijn 276 leerlingen alsnog bevorderd naar het volgende leerjaar, oftewel 86%. In vergelijking met 2013 is dit slagingspercentage ongeveer gelijk (85%).

De verdeling van het aantal geslaagde jongens en meisjes is 61% versus 39%. Deze percentages komen overeen met de verdeling van het totaal aantal jongens en meisjes dat deelgenomen heeft. Van de geslaagden zat 31% in het VMBO, 48% in het HAVO en 21% in VWO/Gymnasium (19%, resp. 2%).

Is het succes van de zomerschool blijvend? Met andere woorden, gaan de leerlingen die met succes hebben deelgenomen aan de zomerschool, het schooljaar daarna ook over? Uit het onderzoek blijkt dat het effect na één jaar nog steeds positief is: van de geslaagde zomerschoolleerlingen (die dus bevorderd zijn naar het volgende leerjaar) is 75% eveneens voor het schooljaar 2014-2015 bevorderd of geslaagd voor het eindexamen.

De zomerschool is behalve een educatief, ook een financieel succes. In vergelijking met de kosten wanneer de leerlingen niet hadden deelgenomen aan de zomerscholen, wordt er bijna een miljoen euro bespaard.

2. Evaluaties van projectleiders en docenten

Over het proces van voorbereiding en uitvoering van de zomerschool kunnen we samenvattend concluderen dat de communicatie over de voorbereiding van de zomerschool volgens de interne en externe projectleiders en de zomerschooldocenten over het algemeen goed is verlopen. Niettemin hebben interne en externe projectleiders tijdens de voorbereiding soms weerstand ervaren van docenten van de betreffende pilotschool. Zij geven als verbeterpunt aan dat het doel van de zomerschool beter benadrukt dient te worden binnen de betreffende pilotschool, zodat er meer draagvlak gecreëerd kan worden. Daarnaast noemen de externe projectleiders en de zomerschooldocenten dat ze graag eerder betrokken wilden worden bij de organisatie van de zomerschool binnen de pilotschool. Ook hierdoor kan er vooraf binnen de school meer draagvlak gecreëerd worden en is er meer ruimte voor een adequate voorbereiding.

Over de uitvoering heerst over het algemeen ook tevredenheid onder de actoren, met name over communicatie en samenwerking, zowel binnen het zomerschoolteam als ook in het contact met de pilotschool, met de deelnemende leerlingen en met de ouders. Over de inzet

van de meeste leerlingen is men eveneens tevreden, maar er zijn ook problemen ervaren met deelnemende leerlingen. Een belangrijk probleem waren de incomplete informatiepakketten. Hier ligt een verbeterpunt voor de uitvoering. Daarnaast is er verbetering nodig wat betreft de vakinhoudelijke expertise van zomerschooldocenten. Meerdere docenten moesten nu vakken begeleiden waarvoor ze niet waren opgeleid.

Alle actoren hebben een beeld van het type leerling dat de zomerschool volgt. De ‘typische’ zomerschoolleerling is een leerling die een gebrek aan inzet getoond heeft in het afgelopen jaar of een leerling die deelneemt aan de zomerschool vanwege ziekte of een probleem in de privésfeer. Ook geven sommige actoren aan dat er leerlingen deelnemen omdat zij het niveau onvoldoende beheersen doordat de leerweg die zij volgen eigenlijk te hoog gegrepen is. De indruk bestaat dat er leerlingen zijn geweest die een eindsprint hebben getrokken om niet aan de zomerschool te hoeven deelnemen.

Zowel interne- en externe projectleiders als zomerschooldocenten vinden de zomerschool als interventie tegen zittenblijven een goed initiatief en zien het als een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen. De motivatie van leerlingen wordt gezien als een belangrijke factor die bijdraagt aan de kans op succes. Sommigen van de docenten en projectleiders betwijfelen echter wel of het mogelijk is om in twee weken een tekort duurzaam te kunnen compenseren. Succesfactoren van de zomerschool zijn volgens alle actoren dat er voor de uitvoering extern personeel wordt ingezet, het werken van leerlingen in kleine groepjes en positieve en enthousiaste begeleiding. Suggesties om de effectiviteit van de interventie te vergroten zijn de verbetering van de voorbereiding, de betrokkenheid van de externe projectleiders en de zomerschooldocenten en het aanleveren van complete informatiepakketten.

3. Evaluaties van leerlingen

Uit de analyse van een *subsample* van leerlingenevaluaties (n=60) is een duidelijk beeld naar voren gekomen over hoe deelnemende leerlingen over de zomerschool denken, wat hun ervaringen zijn en welke suggesties zij hebben om de zomerschool te verbeteren. De verwachtingen die de leerlingen vóór de zomerschool hadden, kwamen vaak uit. Ook zijn leerlingen van mening dat ze eruit hebben gehaald wat erin zat voor zichzelf en dat zij het meeste geholpen zijn door de docenten en studietoelichters. Het merendeel van de leerlingen vond de sfeer op de zomerschool goed tot uitstekend, evenals de begeleiding door de docenten. Leerlingen waren echter over de vakinhoudelijke expertise van de docenten het meest kritisch in hun suggesties voor verbeterpunten van de zomerschool. In de pauzes gingen leerlingen vaak met elkaar kletsen of even naar het winkelcentrum. De vraag wat ze van de invulling van de pauzes vonden is soms verkeerd begrepen, maar werd positief gewaardeerd. Leerlingen uit de steekproef van de pilot zomerscholen 2014 geven de zomerschool dit jaar een iets hoger cijfer, een 7.95 (7.85 in 2013). Kortom, er is een groot aantal positieve aspecten aan de zomerschool, maar er is hier en daar nog ruimte voor verbetering.

4. Internationaal onderzoek naar de zomerschool als educatieve interventie tegen zittenblijven

De resultaten van dit onderzoek zijn in lijn met die van eerder, buitenlands onderzoek. Ook daaruit komt naar voren dat er een positief effect is van zomerscholen als middel tegen zittenblijven voor het merendeel van de leerlingen die daaraan deelnemen. Echter, over de duurzaamheid van het positieve effect van de zomerschool is ook in het buitenland weinig bekend. Voor zover er naar een duurzaam effect is gekeken betreft dit, evenals in dit pilotonderzoek, een periode van één jaar. Uit het enige onderzoek naar de duurzame effectiviteit van de zomerschool (langer dan één jaar) als interventie tegen het zittenblijven in de Verenigde Staten kwam naar voren dat er sprake kan zijn van duurzame effecten wanneer leerlingen twee of meer keren (zomers) aan de zomerschool meedoen.

5. Conclusies en aanbevelingen

Conclusies:

1. De zomerschool maakt verschil; in de pilotstudie van 2014 heeft 86% van de deelnemende leerlingen (n=320) de zomerschool met succes afgerond;
2. De meest gekozen vakken op de zomerschool zijn de 'kernvakken' (Wiskunde, Engels, Nederlands);
3. Havoleerlingen, met name havo-4 leerlingen zijn oververtegenwoordigd als deelnemers van de zomerscholen;
4. De verdeling jongens-meisjes is ongeveer $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$;
5. De effecten van zomerscholen zijn vooral onderzocht voor taalvakken en rekenen/wiskunde;
6. De zomerschool is effectief voor alle leerlingen, maar het tot dusver verrichte (buitenlandse) onderzoek is niet eenduidig over de vraag voor welke groepen leerlingen de zomerschool effectiever is (bijvoorbeeld leerlingen in achterstandssituaties)
7. De zomerschool, mits vroeg, preventief en herhaald ingezet, heeft de potentie de ongelijkheid in het onderwijs te verminderen;
8. Het is onbekend of zomerscholen duurzaam effectief zijn, langer dan één jaar;
9. Er zijn geen studies verricht naar de effecten van meerjarige zomerscholen;
10. Er is weinig bekend over het cumulatieve effect van zomerscholen;
11. De zomerschool is effectiever naarmate aan de volgende kenmerken voldaan is:
  - Leren in kleinere groepen (max. 15 leerlingen)
  - Leren aan de hand van duidelijk gestructureerde lesstof
  - Activerende werkvormen
  - Geselecteerde en gekwalificeerde leerkrachten
  - Een positieve houding en betrokkenheid van zomerschoolleerkrachten
  - Ouderbetrokkenheid

Aanbevelingen voor nader onderzoek:

De zomerschool is een effectieve interventie tegen zittenblijven in het voortgezet onderwijs, althans voor één jaar. Of leerlingen die aan de zomerschool met succes hebben deelgenomen ook in de daarop volgende schooljaren overgaan en het voortgezet onderwijs afronden zonder doublures, is de vraag. Het antwoord daarop is van belang als argument voor toekomstige keuzes voor de invoering van de zomerschool op grotere schaal in het Nederlandse voortgezet onderwijs. Daarom is onze belangrijkste aanbeveling erop gericht het duurzame effect van zomerscholen te onderzoeken in een longitudinaal onderzoek, waarin van jaar op jaar de voortgang van deelnemende leerlingen aan de zomerschool wordt gevolgd. Daarnaast is een andere aanbeveling om grotere zomerscholen (of regionale arrangementen) in te voeren in toekomstig onderzoek. Op die manier kunnen meer vakdocenten worden ingezet, waardoor de kans kleiner is dat er voor sommige vakken die leerlingen volgen geen vakdocent aanwezig is.

1. Representatieve studies van longitudinale effecten van zomerscholen zijn nodig om de duurzaamheid van zomerscholen te onderzoeken en de representativiteit van de effecten van zomerscholen te vergroten;
2. Onderzoek naar de cumulatieve effecten van meerjarige zomerschoolprogramma's;
3. Onderzoek naar eventueel verschillende effecten van zomerschoolprogramma's voor verschillende groepen leerlingen (onderscheiden naar sociaaleconomische status, sekse, leerjaar).

1. Inleiding en vraagstellingen

Het zittenblijverspercentage in het voortgezet onderwijs in Nederland is relatief hoog in vergelijking met andere OECD¹-landen. Het OECD-gemiddelde van het percentage leerlingen dat in het voortgezet onderwijs blijft zitten is 14,3%, terwijl in Nederland ruim één op de vijf scholieren wel eens een jaar heeft moeten overdoen. Een ‘zittenblijver’ is gedefinieerd als een leerling die in hetzelfde leerjaar zit als in het voorgaand schooljaar, op hetzelfde onderwijstype (De Bont & Amsing, 2014). Naast een barrière in de schoolloopbaan van leerlingen is zittenblijven ook kostbaar. Beide redenen zijn aanleiding genoeg geweest voor de Inspectie van het Onderwijs om de scholen voor voortgezet onderwijs in Nederland aan te bevelen meer preventief te werk gaan om het relatief hoge zittenblijverspercentage te verminderen (Inspectie van het Onderwijs, 2011; 2012).

CNV Onderwijs en de VO-raad initieerden een pilotstudie naar de effectiviteit van de zogenaamde ‘zomerschool’, waaraan in 2013 en in 2014 een beperkt aantal scholen deelnam. Door deelname aan de zomerschool worden leerlingen in staat gesteld vóór het nieuwe schooljaar de gemiste stof te beheersen, waardoor zij alsnog kunnen voldoen aan de criteria voor het overgaan naar het volgende leerjaar (De Bont & Amsing, 2014).

BMC heeft de uitvoering van de eerste Pilot Zomerscholen op zich genomen, in 2013. Voor de tweede pilot, in 2014, hebben CNV Onderwijs en de VO-raad de Rijksuniversiteit Groningen de opdracht gegeven om, parallel aan de uitvoering van de pilot, een onafhankelijk, extern onderzoek uit te voeren naar de effectiviteit van de zomerschool in 2014. Naar aanleiding van de uitvoering van de pilotstudie in 2013 zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1) Welke bijdrage levert de zomerschool aan het substantieel terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen?
- 2) Draagt de zomerschool bij aan het duurzaam terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen?

Om deze vragen te beantwoorden is een aantal subvragen opgesteld over de landelijke omvang van het zittenblijven, per schooljaar, schoolsoort en deelnemende (pilot) school². Vraag 1 en 2 worden beantwoord aan de hand van cijfermatige gegevens.

Naast deze, meer kwantitatief georiënteerde onderzoeksvragen, zijn ook twee kwalitatieve onderzoeksvragen geformuleerd. De derde onderzoeksvraag is erop gericht in kaart te brengen wat er uit buitenlands onderzoek bekend is over de effecten van zomerscholen tegen het zittenblijven en de vierde onderzoeksvraag gaat in op de evaluaties van projectleiders en docenten:

- 3) Wat is er in de literatuur bekend over zomerscholen als interventie vanuit een pedagogisch, onderwijskundig en economisch perspectief?

---

¹ Organisation for Economic Co-operation and Development

² Voor een gedetailleerd overzicht van alle subvragen, zie bijlage A: Onderzoek offerte ‘Zomerscholen tegen zittenblijven’.

- 4) Hoe hebben de deelnemende scholen de pilot uitgewerkt en wat was hierbij de procedure?

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvragen zijn vier deelonderzoeken uitgevoerd naar de ervaringen met de zomerschoolpilot van vier groepen betrokkenen ('actoren'): de interne projectleiders, de externe projectleiders, de zomerschooldocenten en de leerlingen die dit jaar aan de zomerschool hebben deelgenomen.

Dit onderzoeksrapport is opgebouwd aan de hand van de vier onderzoeksvragen. Na een korte beschrijving van de uitvoering van de pilot en van de zomerscholen die hebben deelgenomen aan de pilot in 2014 (H2) volgen de hoofdstukken met de onderzoeksresultaten. Allereerst de cijfermatige analyses en effecten van de zomerschoolpilot 2014 (H3); vervolgens besteden we aandacht aan de tweede onderzoeksvraag naar eventuele duurzame effecten van de zomerschool door middel van een vergelijking tussen de pilot 2013 en die uit 2014 (H4); in H5 komen drie groepen 'actoren' aan het woord over de organisatie, voorbereiding en uitvoering van de zomerschool op de pilotscholen 2014 (interne en externe projectleiders en zomerschooldocenten); wat leerlingen van de zomerschool vinden komt aan bod in H6 en een internationale literatuurstudie over de zomerschool als educatieve interventie staat in H7 centraal. Het rapport wordt voorafgegaan door een samenvatting waarin de belangrijkste conclusies zijn opgenomen.

2. De pilotstudie zomerscholen

In dit hoofdstuk wordt de opzet van de pilot beschreven. Er zijn verschillende concepten van de interventie zomerschool (2.1) en verschillende vormen, zoals het verschil tussen de reguliere zomerschool en het regionaal arrangement (2.2). Tevens worden in deze paragraaf de criteria voor deelname aan de pilot beschreven, zowel voor de scholen als voor de leerlingen (2.3). Vervolgens komen de prognoses aan bod die de scholen vooraf hebben gemaakt van het te verwachten aantal deelnemers aan de zomerschool, afgezet tegen het uiteindelijk aantal deelnemers aan de zomerscholen (2.4). In paragraaf 2.5 wordt de periode beschreven waarin de zomerscholen hebben plaatsgevonden. De personele inzet komt aan bod in paragraaf 2.6 en de verschillende vakken en de manieren van toetsing in paragraaf 2.7.

2.1 De zomerschool: verschillende concepten

Het concept van de zomerschool kan volgens De Bont en Amsing (2013, p. 9) omschreven worden als '(...) een korte, maar intensieve periode in de zomervakantie [om] opgelopen achterstanden weg te werken zonder daarvoor een heel schooljaar te hoeven overdoen'. De bezetting van de zomerschool bestaat uit andere docenten dan de eigen docenten, die per externe docent een groep van maximaal zes leerlingen begeleiden. In het handboek Pilot Zomerscholen (De Bont & Amsing, 2013, p. 5) is de zomerschool omschreven als een educatieve interventie met de volgende kenmerken:

- twee weken lang intensief aan het werk met de stof;
- 1-op-6 begeleiding;
- focus op de inhoud en studievaardigheden;
- het pedagogische klimaat bestaat uit een positieve en enthousiaste sfeer, gelijkwaardigheid en rust;
- in een andere setting met een andere 'look en feel'(onder meer door de inzet van anderen dan eigen docenten).

De hierboven beschreven gedachte achter de zomerscholen is gecommuniceerd naar de scholen die hebben deelgenomen aan de pilot.

2.2 Reguliere zomerscholen en regionale arrangementen

Naast reguliere zomerscholen zijn er in het tweede pilotjaar (2014) ook zomerscholen georganiseerd als regionaal arrangement. Dit houdt in dat scholen uit een bepaalde regio gezamenlijk de zomerschool georganiseerd en uitgevoerd hebben. Dit betekende dat leerlingen van verschillende scholen het programma op één locatie - één van de scholen uit het regionaal arrangement - hebben gevolgd.

Er zijn twee redenen geweest voor het organiseren van een regionaal arrangement. Met het oog op het eventueel doorzetten van de zomerscholen in de zomer van 2015 is gekeken naar mogelijkheden en modellen om scholen zelf een zomerschool te kunnen laten organiseren.

Hierbij kwam naar voren dat samenwerking met andere scholen voor de hand lag. Daarom werd gedacht om de zomerscholen op regionaal niveau te organiseren in plaats van op lokaal niveau. Een andere reden voor het organiseren van de regionale arrangementen was het vergroten van het aantal deelnemende leerlingen in de pilot.

2.3 Criteria voor deelname

Zowel de scholen als de leerlingen dienden aan een aantal criteria te voldoen om te mogen deelnemen aan de pilot.

2.3.1 Criteria voor deelnemende scholen

Vanuit CNV Onderwijs en de VO-raad is gestreefd naar diversiteit onder de deelnemende scholen voor wat betreft de geografische spreiding, grotere en kleinere woonkernen, bevolkingssamenstelling en verschillende onderwijstypen. Na de wervingsronde zijn er 15 scholen geselecteerd om deel te nemen aan het tweede pilotjaar van de zomerscholen (2014). Hiervan hebben 12 scholen ook tijdens het eerste pilotjaar meegedaan in 2013.

De 15 deelnemende scholen waren als volgt verspreid over verschillende provincies: één school in de provincie Utrecht; in drie provincies, namelijk Drenthe, Gelderland en Overijssel, hebben steeds twee scholen meegedaan; in de provincies Noord- Brabant en Zuid-Holland deden in beide provincies vier scholen mee.

2.3.2 Criteria voor deelnemende leerlingen

Om aan de zomerschool deel te kunnen nemen moesten leerlingen aan bepaalde criteria voldoen. Deze criteria zijn opgesteld door BMC en aangereikt aan de scholen.

1. Allereerst was het een voorwaarde dat leerlingen niet aan de bevorderingsnorm van de school voldeden en zouden blijven zitten. Wanneer dit het geval was, en ze niet eerder waren blijven zitten, kwamen ze in aanmerking voor deelname aan de zomerschool. Leerlingen die een achterstand hadden maar wel waren bevorderd naar het volgende leerjaar, behoorden niet tot de doelgroep van de zomerschool.

2. Een beperkte noodzaak tot reparatie en

3. De schatting dat het realistisch was dat de leerling de achterstand in twee weken kon wegwerken. Uitgangspunt van de zomerschooldeelname is dat leerlingen in twee weken tijd de achterstand kunnen wegwerken, zodat er een voldoende basis wordt gelegd om het volgende leerjaar mee te kunnen komen. Leerlingen werken daarom maximaal aan twee vakken in de zomerschool. Het moest hoogstwaarschijnlijk zijn dat het vereiste niveau na afloop van de zomerschool bereikt was³.

---

³ Daarnaast mochten leerlingen in niet meer dan drie kern- of profiel(keuze)vakken tekorten hebben. Ook moesten de vakken LO, CKV en LOB voldoende zijn afgerond, en het tekort bij LV en maatschappijleer mocht niet meer dan één punt bedragen.

4. Van de leerlingen moest een positieve inzet en werkhouding verwacht kunnen worden gedurende de zomerschool.

Op basis van deze criteria voor deelname zijn er door de scholen prognoses opgesteld van het aantal in aanmerking komende leerlingen. De scholen dienden een schatting te maken van het minimaal en maximaal aantal leerlingen dat zou kunnen deelnemen.

Aan de interne projectleiders (n=10) is in de enquête of het interview de vraag gesteld op basis van welke criteria leerlingen in de prognose terecht kwamen (met andere woorden: in aanmerking kwamen voor de zomerschool). Interne projectleiders geven hierop verschillende antwoorden, de een ook uitgebreider dan de ander. Het eerste criterium voor deelnemende leerlingen, namelijk dat de leerling niet aan de bevorderingsnorm voldoet (door bijvoorbeeld in de bespreekzone te zitten, soms wat gedetailleerder door een maximaal aantal tekorten te noemen voor een maximaal aantal vakken), is iets wat de overgrote meerderheid van de interne projectleiders noemen (n=8). Eén interne projectleider gaf aan niet met prognoses te werken (en in die zin dus ook geen criteria voor die prognose te hanteren⁴) en één interne projectleider noemde de bevorderingsnorm niet tijdens het interview. Deze interne projectleider noemde echter wel de andere drie criteria voor leerlingen om deel te nemen aan de zomerschool.

Daarnaast werd het criterium dat er een realistische schatting moest zijn dat de leerling de achterstand in twee weken kon wegwerken (criterium 3) door de helft van de interne projectleiders (n=5) genoemd. Het tweede criterium (een beperkte noodzaak tot reparatie) en het vierde criterium (positieve inzet en werkhouding van de leerling) werden steeds door één interne projectleider genoemd. Ook beschreven vijf interne projectleiders in totaal elf andere voorwaarden die zij aan de leerling stelden. Dit kon bijvoorbeeld zijn dat de docenten het voor deze leerling niet verstandig of zinvol vonden om te blijven zitten of dat minimaal de helft van de docenten positief moesten adviseren om de leerling naar de zomerschool te laten gaan⁵.

2.4 Leerlingenprognose en uiteindelijke deelname

Tijdens de voorbereiding van het tweede pilotjaar in 2014 is evenals in 2013 gewerkt met prognoses. De interne projectleiders zijn vanaf mei 2014 gevraagd om het verwachte aantal

---

⁴ Welke criteria dan wel werden gehanteerd om leerlingen te laten deelnemen wordt niet duidelijk uit het interview.

⁵ Andere voorwaarden die interne projectleiders stelden waren: leerling is lui, het gaat alleen om leerlingen klas 2 en 3 vmbo, leerlingen die in schooljaar 2012-2013 op contractbasis in een volgende klas zijn geplaatst, komen niet in aanmerking voor de zomerschool, leerlingen die in schooljaar 2012-2013 in de Rebound zijn geplaatst, komen niet in aanmerking voor de zomerschool, leerlingen die een recent capaciteitenonderzoek hebben gehad, met een duidelijk advies voor een andere leerroute, komen niet in aanmerking voor de zomerschool, tijdens de overgangsvergadering (begin juli) wordt een voorgenomen besluit tot bevordering genomen. Dat betekent dat de leerling over is indien de leerling de afgesproken toetsen haalt. Op deze wijze is er geen extra overgangsvergadering na de twee weken zomerschool meer nodig, het mocht niet leiden tot een verbetering van het schoolexamen cijfer, leerling moest met het ophalen van een vak over kunnen gaan, zomerschool was niet bedoeld om naar een hoger niveau te gaan.

deelnemers door te geven. Deze prognose is evenals in 2013 gebaseerd op tussenrapporten van de leerlingen. Er werd verwacht dat de prognoses in 2014 accurater zouden zijn dan in 2013, doordat de interne projectleiders na hun deelname in 2013 nu beter bekend waren met de criteria voor selectie van de leerlingen.

In tabel 2.1 is per school het geschatte minimale en maximale aantal leerlingen en het daadwerkelijke aantal deelnemende leerlingen weergegeven.

Tabel 2.1 Prognose aantal deelnemers en uiteindelijk aantal deelnemers per school, pilot 2014

School	Prognose		Uiteindelijk aantal deelnemers
	Min.	Max.	
School 1*	24	24	22
School 2	19	19	19
School 3	5	5	4
School 4	29	29	28
School 5	10	10	1**
School 6	30	30	17
School 7	40	40	29
School 8	10	20	9
School 9	10	10	4
School 10*	150	180	79
School 11	25	30	23
School 12	10	25	13
School 13	30	35	30
School 14	20	20	33
School 15	25	33	9
Totaal	437	510	320

* *Regionaal arrangement*

** *Leerling heeft meegedaan op andere school*

De verwachting was dat het aantal leerlingen dat deel zou nemen aan het tweede pilotjaar uit zou komen op minimaal 437 leerlingen en maximaal 510 leerlingen. Het uiteindelijke aantal deelnemende leerlingen viel echter lager uit dan verwacht: aan het tweede pilot jaar in 2014 hebben 320 leerlingen deelgenomen.

Op één school (school 14) waren er meer deelnemers dan op basis van de prognose verwacht was. Op drie scholen viel het daadwerkelijk aantal deelnemers binnen de prognose. Op de andere elf scholen was het aantal deelnemers (veel) lager dan men verwacht had. Op één school (school 5) was er slechts één leerling die deelnam, terwijl werd verwacht dat het aantal deelnemers op tien leerlingen zou uitkomen. Doordat er vanuit BMC gesteld is dat er minimaal twee leerlingen moeten deelnemen om de zomerschool te laten plaatsvinden, kon er op deze school niet gestart worden. De desbetreffende leerling heeft deelgenomen aan een andere zomerschool (school 1).

In onderstaande tabel (2.2) is per school het aantal leerlingen weergegeven dat deelnam, onderverdeeld naar geslacht, leerweg en leerjaar.

Tabel 2.2 Overzicht deelnemers pilot 2014 per geslacht, leerweg en leerjaar

	Geslacht		Leerweg				Leerjaar				
	Jongen	Meisje	VMBO	HAVO	VWO	Gym.	1	2	3	4	5
School 1*	13	10	4	18	1	-	4		19		
School 2	15	4	19	-	-	-	2	17			
School 3	4	0	3	1	-	-	3		1		
School 4	14	14	-	21	7	-	2	8	16	2	
School 5			-	-	-	-					
School 6	7	10	15	2	-	-	1	11	5	-	-
School 7	18	11	7	14	8	-	4	4	13	8	
School 8	5	4	-	9	-	-	-	-	4	5	-
School 9	4	0	2	2	-	-	2	1	1		
School 10*	47	32	31	26	14	7	3	30	13	27	5
School 11	10	13	-	19	4	-			22	1	
School 12	10	3	3	2	6	-	2	5	3	1	2
School 13	22	8	-	30	-	-	7	8	15		
School 14	19	14	7	14	12	-	1	7	10	12	3
School 15	8	1	-	5	3	1	3	1	3	2	
Totaal	196	124	91	163	55	8	7	80	74	135	23
Missing	-		3				1				
Totaal	320		320				320				

* *Regionaal arrangement*

Uit de tabel valt af te lezen dat 102 leerlingen (23 van school 1 en 79 van school 10, 32%) deel hebben genomen aan een regionaal arrangement en 218 leerlingen (68%) aan de reguliere zomerschool. De verdeling van de leerlingen over de verschillende leerwegen varieert. Zo volgden 91 vmbo leerlingen de zomerschool, zijn 163 leerlingen in de pilot afkomstig van de havo, 55 leerlingen zijn van het vwo en 8 deelnemende leerlingen zitten op het gymnasium. Wanneer het aantal leerlingen wordt opgesplitst in percentages, dan blijkt dat 50,9% van alle deelnemers havoleerlingen zijn. Van deze groep leerlingen zit 71% in havo-4. Havo-4 leerlingen zijn dus oververtegenwoordigd als deelnemers aan de zomerschool. De leerlingen in het vierde leerjaar waren oververtegenwoordigd: 42% van de leerlingen zat in dit leerjaar. 25% van de leerlingen zaten in het tweede leerjaar en 23% van de leerlingen in het derde leerjaar. De overige leerlingen zaten in het eerste (2%) of vijfde leerjaar (7%).

2.5 Tijdsperiode uitvoering zomerscholen en duur zomerscholen

De zomerscholen in de pilotstudie hebben allemaal plaatsgevonden aan het begin van de zomervakantie. Aangezien de start van de zomervakantie per regio verschilt, zijn de zomerscholen ook op verschillende momenten gestart. De eerste zomerschool begon op 27 juni en de laatste zomerschool was op 29 juli klaar (zie tabel 2.3).

Tabel 2.3 Data van de zomerscholen

School	Datum	Aantal dagen zomerschool
School 1*	27 juni – 10 juli	10 werkdagen
School 2	2 juli – 10 juli	7 werkdagen
School 3	3 juli – 16 juli	10 werkdagen
School 4	2 juli – 16 juli	11 werkdagen

School 5	7 juli -18 juli	10 werkdagen
School 6	9 juli-18 juli	8 werkdagen
School 7	8 juli – 18 juli	9 werkdagen
School 8	14 juli -25 juli	10 werkdagen
School 9	10 juli – 23 juli	10 werkdagen
School 10*	14 juli -25 juli	10 werkdagen
School 11	14 juli -25 juli	10 werkdagen
School 12	14 juli – 23 juli	8 werkdagen
School 13	15 juli -25 juli	9 werkdagen
School 14	16 juli – 30 juli	11 werkdagen
School 15	16 juli-29 juli	10 werkdagen

Uit evaluatiesessies met docenten van de zomerschool en schoolprojectleiders na afloop van het eerste pilotjaar (2013) is als aanbeveling gegeven dat tijdens het tweede pilotjaar het format van tien werkdagen strak zou worden gehanteerd. Hier is dit jaar (2014) niet door alle scholen aan voldaan. Zo is er één school (school 2) waarin een periode van zeven werkdagen werd aangehouden, bij twee scholen duurde de zomerschool acht werkdagen en bij twee pilotscholen duurde de zomerschool negen werkdagen. Acht van de vijftien scholen hebben de looptijd van 10 werkdagen aangehouden.

2.6 Personele inzet

Gedurende de pilot zijn er verschillende actoren ingezet op de deelnemende scholen. Het team van de zomerschool bestond uit een interne projectleider, een externe projectleider, verschillende zomerschooldocenten en studiecoaches. De zomerschooldocenten en studiecoaches zijn extern, dat wil zeggen ingehuurd door BMC – dus niet van de ‘eigen’ school. De zomerschooldocenten zijn ingezet vanwege hun vakinhoudelijke expertise en de studiecoaches brengen expertise in op het gebied van motivatie(problemen) van leerlingen. Daarnaast leren studiecoaches de leerlingen een realistische planning te maken en kunnen zij de leerlingen helpen met strategieën voor het bestuderen van de stof. In het eerste jaar van de pilot (2013) is gebleken dat hulp bij deze vaardigheden nodig is. Niet alle zomerschooldocenten zijn bevoegd; sommige van hen volgen nog een lerarenopleiding (eerste of tweede graad). In onderstaand overzicht (tabel 2.4) is de bevoegdheid en de achtergrond van de studiecoaches en docenten weergegeven.

Tabel 2.4 Verdeling personele inzet

Functie in zomerschool	Bevoegdheid	Achtergrond	Graad	Aantal
Docent	Lio	HU/Fontys	2e graads	10
		UU	1e graads	1
	Afgestudeerd	Studiekring	2e graads	5
			1e graads	9
		Studelta	2 ^e graads	0
			1 ^e graads	2
		Freelance	2e graads	8
			1e graads	1
Studiecoach	Nvt	EduStaf/BMC		10
(mini) projectleider	Nvt	EduStaf/BMC		17

In totaal zijn er 46 docenten en studiecoaches ingezet. Een aantal docenten heeft op twee pilotscholen gewerkt. De verdeling van het aantal docenten in opleiding en het aantal docenten met een lesbevoegdheid is 2:3. De verdeling van het aantal 1^e graad docenten in vergelijking met het aantal 2^e graad docenten is 55% tegenover 45%. Daarnaast zijn er tien studiecoaches ingezet. De studiecoaches hadden geen lesbevoegdheid maar wel een opleiding gevolgd in de orthopedagogiek, psychologie of sociaal maatschappelijke hulpverlening.

2.7 Vakken en toetsing

Tijdens het eerste pilotjaar in 2013 waren leerlingen minimaal met één vak bezig en maximaal met vijf. Op basis van deze ervaring heeft BMC richtlijnen meegegeven wat betreft het aantal vakken (zie criteria deelnemende leerling). De pilotscholen hadden echter de vrijheid om zelf te bepalen voor hoeveel vakken leerlingen naar de zomerschool gingen. Van alle leerlingen werkte 43% van leerlingen aan één vak, 56% aan twee vakken en vier leerlingen werkten aan drie vakken (tabel 2.5)

Tabel 2.5 Verdeling vakken in de zomerschool

Vak	%
Wiskunde	33%
Nederlands	13%
Engels	11%
Duits	7%
Scheikunde	6%
Frans	5%
Economie	5%
Geschiedenis	5%
Natuurkunde	4%
Biologie	4%
Aardrijkskunde	2%
M&O	2%
Klassieke talen	0,80%
Informatica	0,20%
Spaans	0,20%

De meest gekozen vakken voor de zomerschool betreffen de zogenaamde kernvakken: wiskunde (33%), Nederlands (13%) en Engels (11%). Dit hangt wellicht samen met de invoering in 2013 van de zogenaamde ‘kernvakkenregel’ in havo en vwo. Deze houdt in dat leerlingen op hun examen voor deze drie vakken ten hoogste één 5 als eindcijfer (gemiddelde van schoolexamen en centraal examen) mogen halen (Dienst Uitvoering Onderwijs, 2013). Mogelijk heeft deze maatregel gestimuleerd dat leerlingen in de voor-examenklassen (havo-4 en vwo-5) naar de zomerschool gaan, aangezien havo-4 oververtegenwoordigd is in de pilot zomerscholen 2014.

3. Zittenblijvers in het voortgezet onderwijs

Gegevens over het aantal zittenblijvers in het voortgezet onderwijs worden jaarlijks verzameld door Schoolinfo. De in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers over het aantal zittenblijvers in voorgaande jaren, zowel landelijk als op de pilotscholen, zijn door Schoolinfo aangeleverd. De cijfers over het aantal zittenblijvers, zowel landelijk als op de pilotscholen, zijn door DUO beschikbaar gesteld. In paragraaf 3.1 is het landelijke beeld beschreven. In paragraaf 3.2 staat het beeld binnen de pilotscholen voor wat betreft het percentage zittenblijvers centraal. Het percentage leerlingen per school dat deelneemt aan de zomerscholen wordt besproken in paragraaf 3.3 en in paragraaf 3.4 is het slagingspercentage van de zomerschool 2014 weergegeven

3.1 Het landelijke beeld

In tabel 3.1 is vanaf schooljaar 2010-2011 tot en met schooljaar 2012-2013 het landelijke beeld gegeven van het zittenblijven, onderverdeeld naar leerweg en leerjaar

Tabel 3.1 Landelijke beeld percentage zittenblijvers

% doublures	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Leerjaar 1	1,74	1,80	1,77%
Leerjaar 2	3,33	3,29	3,24%
vmbo	3,39	3,40	3,55
vmbo-(g)t	4,96	4,53	4,34
havo	4,60	4,40	4,19
vwo	2,08	2,08	1,87
Leerjaar 3	4,82	4,98	4,80
vmbo-b	4,44	5,39	5,35
vmbo-k	3,09	3,44	3,20
vmbo-(g)t	6,02	6,15	5,87
havo	8,36	7,60	7,06
vwo	2,40	2,42	2,74
Leerjaar 4	7,12	7,37	7,17
Havo	13,91	13,93	13,56
vwo	6,24	5,57	5,48
Leerjaar 5	6,55	6,27	5,80
vwo	6,46	6,63	6,20
Leerjaar 6	4,50	4,63	3,55
Totaal	4,50	4,60	4,40

Het landelijk percentage zittenblijvers in de periode 2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013 ligt tussen de 4,4 en 4,6%. In 2011-2012 stijgt het percentage met 0,1% ten opzichte van 2010-2011. In 2012-2013 daalt het percentage met 0,2%. Opgesplitst naar de verschillende leerjaren is deze dalende trend eveneens waarneembaar.

Zittenblijven is vooral een probleem in het vierde en vijfde leerjaar, maar ook in leerjaar drie is het zittenblijven in het havo aanzienlijk (8,36%, 7,60%, 7,06%). In leerjaar drie liggen ook

de gemiddelde percentages zittenblijven in vmbo-(g)t en vmbo-b (2011-2013 en 2012-2013) boven het gemiddelde. De percentages in leerjaar 4 en leerjaar 5 liggen in havo en vwo allemaal (ver) boven het gemiddelde, met havo-4 als uitschieter (13,91%, 13,93%, 13,56%). Deze groep leerlingen is in de Pilot Zomerscholen ook oververtegenwoordigd.

3.2 Het beeld binnen de pilotscholen

In deze paragraaf zal worden beschreven wat het beeld is binnen de deelnemende scholen wat betreft het percentage zittenblijvers. Er zal gekeken worden naar de jaren 2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013. In tabel 3.2 is het percentage zittenblijvers weergegeven per school en schooljaar.

Tabel 3.2 Percentage zittenblijvers binnen de pilotscholen

School	Percentage zittenblijvers per schooljaar		
	2010-2011	2011-2012	2012-2013
School 1*	3,96%	3,32%	3,11%
School 2	3,46%	2,91%	4,68%
School 3	2,92%	2,75%	3,78%
School 4	8,02%	6,73%	3,37%
School 5	5,67%	5,84%	6,34%
School 6	5,79%	7,88%	6,49%
School 7	11,06%	8,74%	9,09%
School 8	5,79%	4,83%	5,61%
School 9	8,54%	4,17%	4,99%
School 10*	7,19%	5,82%	7,08%
School 11	4,32%	3,85%	5,77%
School 12	6,92%	5,00%	2,41%
School 13	9,30%	9,26%	4,98%
School 14	5,69%	5,29%	5,58%
School 15	4,79%	5,84%	7,18%
Totaal:	6,20%	5,19%	5,36%

* *Regionaal arrangement*

De totale percentages van de zittenblijvers binnen de pilotscholen liggen allemaal hoger dan de landelijke gemiddelden, namelijk 6,2% in 2010-2011, 5,19% in 2011-2012 en 5,36% in 2012-2013. Bovendien zien we niet dezelfde curve over de drie schooljaren als in het landelijke beeld, maar neemt het percentage gemiddeld genomen eerst wat af in 2011-2012 ten opzichte van het voorgaande schooljaar, en daarna in 2012-2013 weer iets toe.

De onderlinge verschillen tussen de pilotscholen zijn groot: het percentage zittenblijvers varieert van 2,9% tot 11%. Op vier pilotscholen stijgt of daalt het percentage met 1% ten opzichte van het jaar ervoor. Op vier andere pilotscholen stijgt of daalt het percentage meer dan één procent ten opzicht van het jaar ervoor. Gedurende de jaren is een dalende trend zichtbaar op vier pilotscholen. Op één school (school 15) stijgt het percentage zittenblijvers en op één school blijft het percentage zittenblijvers stabiel (school 14).

3.3 Wat is het percentage leerlingen per school dat deelneemt aan de zomerscholen?

In deze paragraaf wordt beschreven hoeveel leerlingen er per school hebben deelgenomen aan de pilot ten opzichte van het totaal aantal deelnemers binnen de scholen.

Het aantal leerlingen op de deelnemende scholen wisselt erg. Aangezien sommige scholen samen een regionaal arrangement vormden, zijn er op deze zomerscholen veel leerlingen die deelnemen. Andere pilotscholen zijn dependances van (grotere) scholengemeenschappen, waardoor het leerlingaantal van deze scholen lager ligt.

In onderstaande tabel is per school het percentage deelnemers weergegeven.

Tabel 3.3 Percentage deelnemers binnen de pilotscholen

School	Aantal leerlingen op school	Deelnemers pilot 2014	
	2013-2014	N	%
School 1*	4564	22	0,50%
School 2	662	19	3%
School 3	232	4	2%
School 4	1690	28	2%
School 5	1092	1	0,10%
School 6	1093	17	2%
School 7	1122	29	3%
School 8	1658	9	0,50%
School 9	1744	4	0,20%
School10*	7552	79	1%
School 11	1022	23	2%
School 12	1455	13	1%
School 13	502	30	6%
School 14	1078	33	3%
School 15	766	9	1%
Totaal	26232	320	1,20%

* *regionaal arrangement*

In totaal doet 1,2% van de leerlingen op de pilotscholen mee aan de pilot Zomerscholen. Het deelnemingspercentage loopt uiteen van 0,1% tot 6%. Er is geen opvallend patroon te ontdekken wat betreft de verhouding tussen de grootte van de school en het aantal deelnemers aan de pilot.

3.4 Slagingspercentage zomerschool 2014

Welke bijdrage levert de zomerschool aan het substantieel terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen? Dit is de eerste onderzoeksvraag van het onderzoek naar de effectiviteit van de zomerschool. In deze paragraaf geven we procentueel weer hoeveel leerlingen de zomerschool succesvol hebben afgerond. Deze leerlingen zijn alsnog bevorderd

naar het volgende leerjaar. De slagingspercentages worden gepresenteerd naar geslacht, type zomerschool (reguliere zomerschool of regionaal arrangement), leerweg (vmbo, havo, vwo) leerjaar (1-5), type toetsing, aantal vakken, verdeling per school en duur van de zomerschool.

Slagingspercentage 2014

De pilot 'Zomerscholen 2013-2014' heeft 320 deelnemers. Na afloop zijn 276 leerlingen alsnog bevorderd naar het volgende leerjaar, oftewel 86%. In vergelijking met 2013 is dit slagingspercentage ongeveer gelijk (85%).

In tabel 3.4 is de verdeling weergegeven van het aantal geslaagden naar geslacht van de deelnemers van de zomerschool.

Tabel 3.4 Verdeling aantal geslaagden zomerschooldeelnemers naar geslacht

		Geslacht		Totaal
		Jongen	Meisje	
Geslaagd	Ja	168 (61%)	108 (39%)	276 (100%)
	Nee	28 (63%)	16 (36%)	44 (100%)
	Totaal	196	124	320

De verdeling van het aantal geslaagde jongens en meisjes is 61% versus 39%. Deze percentages komen overeen met de verdeling van het totaal aantal jongens en meisjes dat deelgenomen heeft.

Verdeling aantal geslaagden en type zomerschool

De leerlingen die hebben deelgenomen aan een regionaal arrangement zijn in 85% van de gevallen alsnog bevorderd naar het volgende schooljaar. Dit zijn 87 leerlingen. Van de leerlingen die deel hebben genomen aan een reguliere zomerschool zijn 189 leerlingen alsnog bevorderd. Het slagingspercentage voor deze groep leerlingen is 86%. De verdeling van het aantal leerlingen dat geslaagd is binnen de verschillende type zomerscholen komt overeen met de verdeling van het totaal aantal deelnemers binnen de verschillende type zomerscholen: 31% (regionaal arrangement) en 69% (reguliere zomerschool).

Verdeling aantal geslaagden en de leerwegen

In tabel 3.5 is de verdeling weergegeven van het aantal geslaagden naar leerweg.

Tabel 3.5 Verdeling geslaagden per leerweg⁶

		Leerweg				Totaal
		VMBO	HAVO	VWO	Gymnasium	
Geslaagd	Ja	84 (31%)	132 (48%)	52 (19%)	6 (2%)	274 (86%)
	Nee	7 (16%)	31 (72%)	3 (7%)	2 (5%)	43 (14%)
	Totaal	91 (29%)	163 (51%)	55 (17%)	8 (3%)	317 (100%)

Van de geslaagden zat 31% in het VMBO, 48% in het HAVO en 21% in VWO/Gymnasium (19%, resp. 2%).

⁶ Het totaal aantal leerlingen in deze tabel is 317, omdat van drie leerlingen onbekend is welke leerweg zij hebben gevolgd.

Verdeling aantal geslaagden en het leerjaar

Hieronder is een verdeling van het aantal en percentage geslaagde leerlingen per leerjaar weergegeven (tabel 3.6).

Tabel 3.6 Verdeling geslaagden per leerjaar

Leerjaar	Geslaagd	
	Ja	Nee
1	7 (100%)	0 (0%)
2	70 (86%)	11 (14%)
3	70 (95%)	4 (5%)
4	107 (79%)	28 (21%)
5	22 (96%)	1 (4%)
Totaal	276 (86,3%)	44 (13,7%)

De leerlingen die in het vierde leerjaar zitten vormden 42% van de steekproef. Hiervan is 79% geslaagd. Leerlingen in het tweede en derde leerjaar zijn in 88% en 95% van de gevallen alsnog bevorderd. Alle leerlingen die in het eerste leerjaar zaten (dit betreft zeven leerlingen) zijn alsnog bevorderd.

Verdeling aantal geslaagden en de wijze van toetsing

Van alle deelnemers aan de zomerscholen heeft 95% van de leerlingen een schriftelijke toets gemaakt, waarvan 86% de toets heeft gehaald. Bij zeven leerlingen is een schriftelijke toets afgenomen in combinatie met een opdracht. Hiervan is 71% geslaagd. De overige acht leerlingen hebben een schriftelijke toets gemaakt in combinatie met een mondelinge toets en/of een opdracht. Alle acht leerlingen met dit type toetsing zijn geslaagd.

Verdeling geslaagden en het aantal vakken

Aangezien de deelnemende scholen zelf mochten beslissen aan hoeveel vakken de leerlingen konden werken tijdens de zomerschool zijn er leerlingen die één, twee of drie vakken hebben gedaan. Het aantal vakken blijkt niet uit te maken voor het slagingspercentage. Leerlingen die aan één of twee vakken hebben gewerkt, zijn in 86-87% van de gevallen geslaagd. Dit aantal komt overeen met het totale aantal geslaagden. De leerlingen die aan drie vakken hebben gewerkt tijdens de zomerschool zijn allemaal geslaagd.

Verdeling aantal geslaagden per school

In tabel 3.7 is het aantal wel en niet geslaagde leerlingen per school weergegeven.

Tabel 3.7 Slagingspercentage per school

	Geslaagd			
	Ja		Nee	
	N	%	N	%
School 1	18	78%	5	22%
School 2	19	100%	0	0%
School 3	4	100%	0	0%
School 4	24	86%	4	14%
School 5	-	-	-	-
School 6	14	82%	3	17%
School 7	18	62%	11	38%
School 8	9	100%	0	0%
School 9	4	100%	0	0%
School 10	69	87%	10	13%
School 11	23	100%	0	0%
School 12	12	92%	1	8%
School 13	25	83%	5	17%
School 14	29	88%	4	12%
School 15	8	89%	1	11%

Vijf scholen hadden een 100% slagingspercentage. Dit betreft veelal zomerscholen waar relatief weinig leerlingen meededen (kleine zomerscholen met minder dan tien leerlingen). Op één school deden 23 leerlingen mee, die allemaal zijn geslaagd.

Kijkend naar het slagingspercentage van alle zomerscholen (86%), zijn er vier scholen die een lager slagingspercentage hebben, respectievelijk 83% (school 13), 82% (school 6) 78% (school 1) en 62% (school 7). Op deze zomerscholen deden 30 leerlingen, 17 leerlingen, 23 leerlingen en 29 leerlingen mee aan de pilot.

Op de zomerschool met het laagste slagingspercentage (62%) zijn elf leerlingen niet geslaagd. Hiervan zaten negen leerlingen in havo-4. Opvallend is dat deze leerlingen voor het vak dat zij volgden in de zomerschool allemaal één (schriftelijke) toets hebben gemaakt, welke schriftelijk is afgenomen. De tijd voor de toetsen varieerde van 50 minuten tot 150 minuten. De havo-4-leerlingen die niet geslaagd zijn maakten toetsen voor de vakken scheikunde, wiskunde, economie en Engels.

Beschrijving duur zomerscholen en geslaagden

Er zijn vijf zomerscholen die zeven, acht of negen werkdagen hebben geduurd. Dit is minder dan het gestelde criterium van minimaal tien werkdagen. Het slagingspercentage binnen deze 'korte' zomerscholen wisselt. De enige zomerschool die slechts zeven werkdagen heeft geduurd (n=19) heeft een 100% slagingspercentage. De zomerscholen die acht werkdagen hebben geduurd hebben een slagingspercentage van 82% (n=17), 62% (n=29) en 92% (n=13).

De zomerschool die negen werkdagen heeft geduurd heeft een slagingspercentage van 83% (n=30).

Verdeling aantal geslaagden en aantal (bevoegde) docenten

In de tabel hieronder is een overzicht gegeven van de verhouding tussen het aantal leerlingen (en leerweg en leerjaar) en het aantal docenten dat is ingezet. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen de mate van bevoegdheid (met lesbevoegdheid of LIO-er) en het type bevoegdheid (1^e of 2^e graad).

Tabel 3.8 Overzicht personele inzet ten opzichte van het aantal geslaagden

School	Aantal leerlingen	Aantal en type docenten				Studiecoach	Proj.l	Geslaagd	Opmerkingen leerweg/leerjaar	
		Bevoegd		Lio						
		1 ^e grd	2 ^e grd	1 ^e grd	2 ^e grd					
School 1	23	1	2			1	1	78%	2 ^e klas VMBO: 4 leerlingen 4e klas Havo: 18 leerlingen, Vwo: 1 leerling	
School 2**	19	3				1	1	100%	Onderbouw VMBO	
School 3**	4	1					1	100%	3 VMBO 2 leerlingen 1 havo 4 leerling	
School 4	28	2					1	86%	Alleen havo en VWO leerlingen, Alle leerjaren 21 Havo leerlingen 7 VWO leerlingen	
School 5										
School 6	17					1	1	1	82%	Onderbouw: 15 vmbo leerlingen, 2 havo leerlingen
School 7*	29		1			3	1	1	62%	Schoolbreed
School 8*	9					1		1	100%	Alleen havo 3 en 4 leerlingen
School 9*	4						1	1	100%	2 VMBO leerlingen en 2Havoleerlingen Leerjaar 2,3,4
School 10	79	5	3	1	2	1		4	87%	Schoolbreed
School 11*	23		2			1		1	100%	Bovenbouw VWO en Havo leerlingen
School 12*	13				1	1		1	92%	Schoolbreed
School 13	30	1	3			1		1	83%	Havo 2,3,4 leerlingen
School 14	33		2		1	1		1	88%	Schoolbreed
School 15	9	1						1	89%	Havo VWO Gym Leerjaar 2,3,4,5

*onderbezetting vakdocenten(lesbevoegdheid) t.o.v. type leerlingen

**overbezetting vakdocenten(lesbevoegdheid) t.o.v. type leerlingen

In tabel 3.8 is te zien dat een aantal scholen, gelet op de leerweg en leerjaar van de leerlingen, een minimale personele inzet heeft gehad. Dit was het geval bij de scholen 7, 8, 9, 11 en 12. Voor het lesgeven in de bovenbouw van havo en vwo zijn 1e graad docenten bevoegd. Op de zomerscholen kon daar bij vijf pilotscholen niet aan worden voldaan. Desondanks zijn er op deze vijf scholen niet minder hoge slagingspercentages behaald. Drie scholen hebben een slagingspercentage van 100% en één school heeft een slagingspercentage van 92%. Op slechts één school valt het slagingspercentage laag uit, namelijk 62%. Daarnaast valt op dat op twee scholen er een naar verhouding te sterke bezetting is geweest. Hier zijn 1e graad bevoegde docenten ingezet bij vmbo onderbouw leerlingen. Dit kan wellicht ten goede zijn gekomen aan de resultaten van de leerlingen; het slagingspercentage is op deze twee scholen 100%.

4. Duurzaam terugdringen van het zittenblijven

In dit hoofdstuk staat de tweede onderzoeksvraag centraal: ‘Draagt de zomerschool bij aan het duurzaam terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen?’

Succesvolle deelname aan de zomerschool heeft tot resultaat dat leerlingen die net onder de norm presteerden deze achterstand in kunnen halen waardoor ze alsnog overgaan. Hoe gaat het verder met die leerling? Gaat de leerling in het schooljaar daarna ook over en rondt hij of zij het voortgezet onderwijs uiteindelijk zonder zittenblijven af, dan mag de zomerschool een duurzame interventie worden genoemd.

De duurzaamheid van de zomerschool kan in dit onderzoek slechts in beperkte mate gemeten worden aangezien er twee pilots in twee achtereenvolgende jaren zijn geweest, namelijk in 2013 en in 2014. We kunnen dus nagaan of de scholieren die na afloop van de pilot in 2013 alsnog bevorderd zijn, ook zijn overgegaan in het schooljaar daarna (2013-2014). Oftewel, wat is het percentage leerlingen per school dat de zomerschool in het eerste pilotjaar succesvol heeft afgerond en dat eveneens het volgende leerjaar ook succesvol afsluit (paragraaf 4.1)? Daarnaast zal er een kosten-baten analyse worden gemaakt van de financiële voor- en nadelen van de zomerscholen (paragraaf 4.2).

4.1 Duurzaam effect na één jaar

Ten tijde van het eerste meetmoment in 2013 hebben 241 leerlingen mee gedaan aan de pilot, verspreid over 13 scholen. Na afloop van de zomerschool zijn 205 leerlingen alsnog bevorderd naar het volgende leerjaar. Dit komt neer op 85%.

Op het tweede meetmoment in 2014 is er van 191 leerlingen informatie bekend over het verloop van het schooljaar na deelname aan de zomerscholen in 2013. Deze leerlingen hebben de zomerschool gevolgd op 12 verschillende pilotscholen (één school heeft wel meegedaan aan de pilot in 2013 maar heeft geen gegevens aangeleverd van de leerlingen die toentertijd de zomerschool hebben gevolgd). In tabel 4.1 (op de volgende pagina) is per school weergegeven wat het aantal en het percentage leerlingen is dat wederom bevorderd of geslaagd is aan het eind van schooljaar 2013-2014. School één, school drie en school zes hebben in 2013 niet deelgenomen aan de pilot, waardoor gegevens van deze scholen in de tabel ontbreken.

Tabel 4.1 Duurzaam effect (na één jaar) van de zomerschool

School	Aantal bevorderd na	Aantal wederom bevorderd	
	deelname pilot 2013	na school 2013-2014	%
	N	N	%
School 2	19	15	79
School 4	24	18	75
School 5	7	5	71
School 7	14	9	64
School 8	13	8	61
School 9	2	1	50
School 10	16	13	81
School 11	22	14	64
School 12	14	13	92
School 13	17	13	76
School 14	23	20	87
School 15	20	14	70
Totaal	191	143	75

Van de 191 leerlingen hebben er 143 het schooljaar 2013-2014 wederom met succes afgesloten. Deze groep leerlingen is voor schooljaar 2014-2015 bevorderd naar het volgende leerjaar of geslaagd voor het eindexamen. Dit is een percentage van 75%. Gesteld kan worden dat voor 75% van 191 leerlingen de zomerschool een effectieve interventie is geweest om zittenblijven terug te dringen.

4.2 Kosten-batenanalyse van de zomerschool 2013

Zittenblijven in het voortgezet onderwijs brengt kosten met zich mee. Elke leerling in het voortgezet onderwijs kost ongeveer €7.400,-. Leerlingen die blijven zitten doen een jaar langer over hun middelbare schoolperiode en volgens het CNV Onderwijs kost dat ongeveer 350 miljoen euro (De Bont & Amsing, 2014). Aan het volgen van de zomerschool zijn ook kosten verbonden; elke leerling die naar de zomerschool gaat kost ongeveer €650,- exclusief btw⁷. Met deze informatie kan worden berekend wat de kosten en baten zijn van de zomerschoolpilot in 2013⁸ (tabel 4.2).

⁷ Deze informatie is verkregen door persoonlijke communicatie met een accountmanager van EduStaf.

⁸ Doordat er voor de 276 bevoorrdde leerlingen van dit jaar (2014) nog geen effect berekend kan worden, zijn de kosten en baten voor de pilot in 2014 buiten beschouwing gelaten.

Tabel 4.2 Overzicht kosten met of zonder zomerschool: Pilot 2013

Zonder zomerschool	Met zomerschool
Kosten zittenblijven per leerling: 7.400,- Aantal deelnemers : 241x	Kosten deelname zomerschool: 241 x 650,-= 189.546,50 ⁹
----- 1.783.400,-	Kosten na zomerschool blijven zitten: 36x 7400,-= 266.400,- -----+
	Kosten pilot zomerschool 2013 455.946,50
	Effect na één jaar: 48 leerlingen alsnog blijven zitten Kosten per leerling: 48x 7400,-= 355.200,-
Totale kosten: 1.783.400,-	Totale kosten: 811.146,50

Aan de pilot in 2013 hebben 241 leerlingen deelgenomen. Wanneer deze leerlingen niet naar de zomerschool waren gegaan, waren ze blijven zitten. Dit kostte het voortgezet onderwijs 1.783.400,- euro. De leerlingen zijn echter naar de zomerschool gegaan om zittenblijven te voorkomen. De kosten die hieraan verbonden zijn, bedragen 189.546,50 euro. Van de 241 deelnemers zijn 205 leerlingen alsnog overgegaan naar het volgende leerjaar. De andere leerlingen (n=36) zijn alsnog blijven zitten. Deze zittenblijvers kosten het voortgezet onderwijs €7.400,- per leerling; voor de 36 leerlingen samen zijn de kosten €266.400,-. Wanneer dit bedrag wordt opgeteld bij de kosten van de zomerschool bedraagt dit samen €455.946,50.

Van de leerlingen (n=205) die alsnog zijn overgegaan naar het volgende leerjaar zijn er 143 wederom bevorderd naar het volgende schooljaar. De overige leerlingen (n=48) zijn alsnog blijven zitten. Deze kosten (48x7.400,-= 355.200,-) moeten opgeteld worden bij de kosten van de zomerschool. Van 14 leerlingen is niet bekend of de interventie effectief is gebleken, omdat er van deze leerlingen geen gegevens zijn verkregen – deze leerlingen zijn dan ook niet meegenomen in de berekening van de kosten. De totale geschatte kosten van de zomerschool komen uit op 811.146,50 euro. De kosten van het zittenblijven bedragen 1.783.400,-. Wanneer de kosten van de zomerschool hiervan worden afgetrokken, resteert een geschatte besparing van 972.253,50 euro.

⁹ Inclusief 21% btw.

5. De zomerschool als educatieve interventie: een internationale reviewstudie

De derde deelvraag betrof de vraag naar de zomerschool als educatieve interventie vanuit pedagogisch, onderwijskundig en economisch perspectief. Met andere woorden, wat is er uit eerder onderzoek bekend over het fenomeen zomerschool over de pedagogisch-didactische aanpak en over de kosteneffectiviteit?

Opvallend in de onderzoeksliteratuur van zomerscholen is dat de vraag naar de pedagogisch-didactische aanpak nog nauwelijks gesteld is. Ook over de economische voor- en nadelen is weinig onderzoek te vinden. Dit wil niet zeggen dat er geen onderzoek is uitgevoerd. Dat is wel het geval, echter het gaat dan vooral om de (duurzame) effecten van de zomerschool op leerprestaties en schoolloopbaan van leerlingen, kenmerken van zomerscholen en er is onmiskenbaar een focus op het belang van de zomerschool voor zogenaamde achterstandsléerlingen, leerlingen uit sociaaleconomisch zwakke gezinnen. De zomerschool kan volgens sommige, buitenlandse onderzoekers zelfs een middel zijn om de onderwijsongelijkheid in de samenleving te verminderen.

5.1 Periode 1970-2000

In het buitenland is al enige decennia ervaring opgedaan met het inzetten van ‘*summer schools*’ als educatieve interventie. Zomerscholen zijn en worden ingezet voor verschillende doeleinden en doelgroepen en er is een grote variatie in type, pedagogisch-didactische aanpak, curriculum en lengte van zomerscholen, variërend van enkele dagen tot enkele weken of langer.

In een uitgebreide review van het onderzoek uitgevoerd tot en met 2000, gebaseerd op 93 onderzoeken naar de effecten van deze zomerscholen (Cooper, Charlton, Valentine & Muhlenbruck, 2000), werden twee vragen beantwoord:

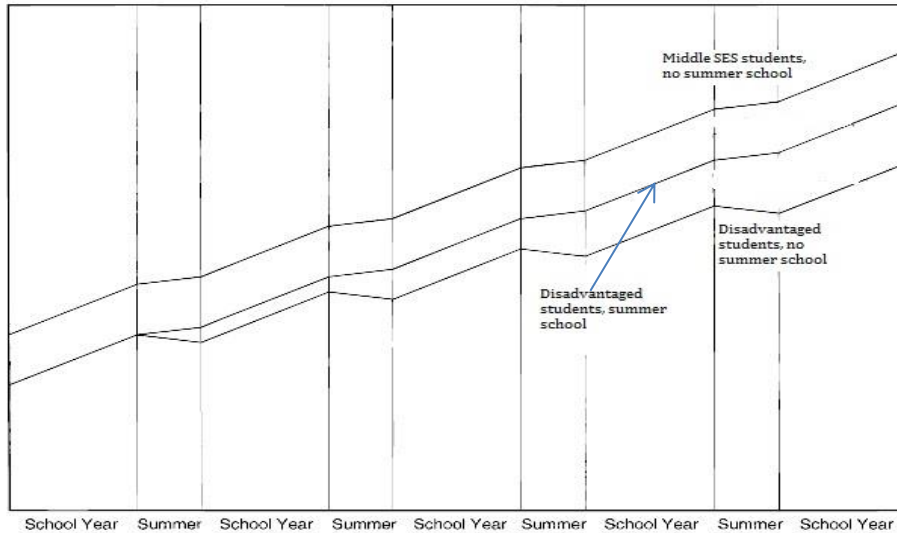
1. Wat is het effect van de zomerschool?
2. Welke kenmerken van de zomerschool dragen bij aan een positief effect op de leerprestaties van leerlingen?

5.1.1 Wat is het effect van de zomerschool?

Uit deze review-studie blijkt dat de zomerschool als interventie verschil maakt. De onderzochte zomerschoolprogramma's hadden een positief effect op het kennisniveau van de leerlingen (Cooper et al., 2000). De impact van de zomerschool op de leerprestaties van leerlingen was tenminste even groot als het effect van vergelijkbare programma's die tijdens het reguliere schooljaar worden uitgevoerd.

Is het positieve effect van de zomerschool duurzaam?

De gemeten positieve effecten van zomerscholen gelden voor een periode van één jaar. Wanneer hetzelfde positieve effect zich zou blijven voordoen bij herhaling van de zomerscholen in achtereenvolgende jaren, is er een cumulatief positief effect te verwachten waarvan alle deelnemers van zomerscholen profiteren (zie figuur 5.1).

Figuur 5.1 Een model van leerverschillen in de zomer en effecten van de zomerschool voor minder bevoorrechte leerlingen (Borman, 2000)

Welke leerlingen profiteren van de zomerschool?

Hoewel de onderzoeksresultaten niet eenduidig zijn, geven verschillende studies naar de effecten van zomerscholen in deze review aan dat het meest positieve effect van de zomerschool geldt voor leerlingen uit de sociaaleconomische middenklassen. De onderzoekers schrijven dit toe aan het selectieproces voorafgaande aan de zomerscholen en ook aan het doel van de zomerschool. Bijvoorbeeld, leerlingen uit de middenklassen kiezen vaker vrijwillig voor een verrijkend zomerschoolprogramma. Zij zijn veelal gemotiveerd om iets extra's te doen, terwijl de zomerschool voor leerlingen uit de lagere sociaaleconomische klasse dringend wordt aangeraden om achterstanden in te halen.

Ondanks dit verschil draagt de zomerschool bij aan betere leerprestaties van alle leerlingen die aan een zomerschool deelnemen. Wanneer zomerschoolprogramma's met name ingezet worden voor achterstandsléerlingen kan volgens de onderzoekers de zomerschool zelfs bijdragen aan het verminderen van de ongelijkheid tussen leerlingen uit gezinnen met hoger en lager opgeleide ouders (Cooper et al., 2000; zie ook Alexander & Entwistle, 1996).

5.1.2 Wat zijn de kenmerken van effectieve zomerscholen?

Uit de review komt naar voren dat effectieve zomerscholen voldoen aan de volgende kenmerken: (a) ouders zijn betrokken, (b) de programma's worden zorgvuldig onderzocht en geëvalueerd, (c) de programma's zijn met name gericht op kernvakken als taal en rekenen/wiskunde, en (d) er vindt afstemming plaats tussen de reguliere schoolactiviteiten en

de zomerschoolactiviteiten. Daarnaast blijkt de pedagogisch-didactische aanpak verschil uit te maken: zomerscholen zijn effectiever wanneer de leerlingen leren in relatief kleine groepen en wanneer de instructie geïndividualiseerd is (Cooper et al., 2000).

5.2 Periode 2000-2014

Voor de periode vanaf 2000 is een review van de onderzoeksliteratuur over zomerscholen uitgevoerd met dezelfde trefwoorden als de review van Cooper et al. (2000): ‘*summer school*’, ‘*summer program*’, ‘*compensatory education*’ + ‘*summer*’. Om vergelijking mogelijk te maken is in dezelfde databases gezocht, namelijk PsychINFO (de internationale bibliografie voor de psychologie en haar randgebieden) en ERIC (Educational Resources Information Center, Amerikaanse bibliografie van onderwijs en opvoeding 1966-heden), beide de meest belangrijke databases voor onderwijsonderzoek. De review leverde acht bruikbare studies op, gepubliceerd in de periode 2004-2013 (zie bijlage B: Overzicht studies zomerscholen 2004-2014).

5.2.1 Zomerscholen: verschillende typen

Uit de literatuurstudie blijkt dat het concept ‘zomerschool’ als interventie in de internationale literatuur verschillende verschijningsvormen heeft. Zo zijn er ‘*summer enrichment programs*’: programma’s tijdens de zomerperiode specifiek voor ‘*gifted*’ (hoogbegaafde) leerlingen (Neber & Heller, 2002). Ook wordt de zomerschool als remedie voor ‘*summer learning loss*’ gezien, wat wordt opgevat als het in de zomer verliezen van gedurende het schooljaar opgedane kennis (Roberts & Nowakowski, 2004). Daarnaast zijn er zomerscholen voor leerlingen die laag presteren of zomerscholen gericht op leerlingen met een leerstoornis (Stevens, 2005; Strahler, 2014). Er is dus een divers scala aan typen zomerscholen, met andere woorden: ‘*there is not a consistent framework for summer school programs*’ (Ellers, 2009, p. 6).

Samengevat zijn zomerscholen opgezet vanuit verschillende onderwijsconcepten en onderwijsdoelen. In grote lijnen kunnen er drie onderwijsdoelen onderscheiden worden:

- a. De zomerschool als preventieve interventie om achterstanden in het reguliere onderwijs te voorkomen;
- b. De zomerschool als ‘reparatie’ (curatieve) interventie om eenmaal opgelopen achterstanden in het reguliere onderwijs weg te werken;
- c. De zomerschool als voorbereiding op transities in de schoolloopbaan

5.2.2 (Duurzame) effecten van zomerscholen

Vanaf 2000 zijn zomerscholen als reparatie- of curatieve interventie in de Verenigde Staten een populaire maatregel geworden om leerachterstanden in de zomer weg te werken en daarmee zittenblijven te voorkomen (Jacob & Lefgren, 2004). In 2004 constateerden onderzoekers Jacob en Lefgren dat er tot die tijd weliswaar enig bewijs is gevonden voor een

positief effect van zomerscholen, maar dat er eigenlijk nauwelijks evidentie is dat de zomerschool ook duurzaam effectief is.

Uit hun eigen onderzoek onder 147.894 leerlingen van openbare scholen in Chicago (periode 1997-1999), waarin een oververtegenwoordiging van laag presterende leerlingen uit etnische minderheidsgroepen, bleek een bescheiden maar positief effect van de zomerschool op de leerprestaties van *3rd grade* leerlingen (groep 5 lagere school in Nederland). In tegenstelling tot eerder onderzoek, constateerden Jacob en Lefgren dat de zomerschool juist een positieve uitwerking had op laag presterende leerlingen. Het onderzoek maakte voor het meten van effecten van zomerscholen op de leerprestaties gebruik van gestandaardiseerde toetsen, die in de VS steeds meer worden gebruikt om leerprestaties te meten in het kader van het zogenaamde ‘*test-based*’ bevorderingsbeleid. Dit houdt in dat leerlingen halverwege het schooljaar een toets moeten maken (‘*standards-based assessment*’, een toets die voor alle leerlingen van dat leerjaar gelijk is) voor een bepaald vak. Wanneer zij op deze toets op een bepaald niveau – of hoger – scoren dan worden zij bevorderd naar het volgende leerjaar. Indien leerlingen lager scoren, of als ‘risico’ zijn aangemerkt – dat wil zeggen dat zij een geringe kans lopen om te blijven zitten – dan worden ze naar de zomerschool ‘gestuurd’ om hun kennis ‘bij te spijkeren’. Aan het einde van de zomerschool worden deze leerlingen opnieuw getest. Hebben zij dan het vereiste niveau behaald, dan worden zij alsnog bevorderd naar het volgende leerjaar (Mallette, Schreiber, Caffey, Carpenter & Hunter, 2009; Mariano & Martorell, 2013; McCombs, Kirby & Mariano, 2009). De leerlingen die op de test na de zomerschool opnieuw onvoldoende scoren, blijven zitten.

Over het effect van de zomerschool op de resultaten van deze gestandaardiseerde toetsen is in enkele studies gerapporteerd. Zo verrichtte Matsudaira (2008) een effectonderzoek waaruit blijkt dat een zomerschool voor leerlingen in *grades 6-8* (in Nederland de hogere leerjaren van de basisschool en de lagere leerjaren van het voortgezet onderwijs), 12-14 jaar, effectiever is dan voor leerlingen uit lagere klassen (de *3rd grade*, groep vijf in Nederland, leerlingen van acht en negen jaar oud). Leerlingen uit hogere leerjaren scoren .2 tot .25 standaarddeviatie hoger op testcores voor wiskunde en lezen, nadat zij aan een zomerschool hebben deelgenomen. Zomerscholen voor zowel wiskunde als lezen blijken uit dit onderzoek even succesvol te zijn, waardoor het volgens Matsudaira (2008) een kosten-effectieve manier kan zijn om prestaties van leerlingen te verbeteren.

Mallette et al. (2009) hebben door middel van een pre-test en post-test design onderzocht of 30 leerlingen uit de *7th* en *8th grade* (13-14 jr, 1^e en 2^e klas middelbaar onderwijs in Nederland) hoger scoorden op de *state-assessment* na het volgen van een zes-weekse zomerschool op het gebied van lezen. Hieruit bleek inderdaad een significant verschil naar voren te komen uit de scores van de leerlingen op de twee toetsen, wat een effectieve interventie impliceert. Leerlingen hebben immers een significant aangetoonde groei doorgemaakt in hun prestaties op het gebied van lezen. De onderzoekers wijzen er echter op dat dit positieve effect vooral lijkt samen te hangen met een goede relatie tussen leerling en docent/tutor. Hierdoor krijgen leerlingen meer zelfvertrouwen, gaan zij harder werken, hebben zij meer aandacht voor de stof en willen zij ook graag de docent plezieren (Mallette et

al., 2009). Opmerkelijk was dat zij de vooruitgang niet vasthielden tijdens het reguliere onderwijs, waarin zij weer te maken hadden met de docenten van de school.

Dat de zomerschool niet in alle leerjaren even effectief kan zijn, blijkt ook uit het Amerikaanse proefschrift van Ellers (2009). In haar onderzoek vergeleek zij de prestaties van 'middle school' leerlingen – eerste en tweede klas van de middelbare school – die een zes-weekse zomerschool hadden gevolgd, met de prestaties van leerlingen die geen zomerschool hadden gevolgd. Beide groepen leerlingen maakten aan het eind van het eerstejaar van de studie en aan het eind van het tweede jaar een gestandaardiseerde test voor twee vakken, taal en wiskunde. Na controle voor verschillende variabelen bleek er geen significant verschil te zijn in de scores op de tests voor wiskunde en taal, hoewel er wel veel variatie te vinden was in de scores per vak, per jaar en per groep. Ellers (2009) geeft hierbij aan dat een mogelijke oorzaak voor deze uitkomst kan zijn dat in de tijd tussen de zomerschool en de toetsen, andere schoolinterventies bij beide groepen kunnen hebben plaatsgevonden, wat invloed gehad kan hebben op de resultaten.

Duurzame effecten?

Het enige onderzoek naar de meerjarige effecten van de zomerschool is uitgevoerd door Borman en Dowling (2006). Zij voerden een gerandomiseerd veldexperiment uit, in combinatie met een pre- en posttest ('norm referenced reading achievement test') bij 438 leerlingen (experimentele groep) en 248 leerlingen uit de controle groep (first grade, groep 2 en 3 in Nederland, leerlingen van zes en zeven jaar oud). De interventie was gericht op leerlingen met een lage sociaaleconomische status. In drie achtereenvolgende jaren werd deelgenomen aan de zomerschool van zeven weken met als doel het effect van 'summer learning loss' tegen te gaan en op de langere termijn de prestaties van leerlingen op het gebied van lezen te verbeteren. Het resultaat was positief, dat wil zeggen indien leerlingen meer dan gemiddeld aanwezig waren bij de bijeenkomsten (twee of meer zomers van het experiment, dit was essentieel voor verbeterde prestatie uitkomsten). Dit bleek een significant effect te hebben op de totale lees- en schrijfvaardigheid, de woordenschat en tekstbegrip. Dit was het geval bij ongeveer de helft van de deelnemende leerlingen. Deze leerlingen hadden een halve tot een hele standaarddeviatie hogere score op de 'reading achievement test' dan leerlingen uit de controle groep.

Mariano en Martorell (2013) voerden eveneens een onderzoek uit naar de effecten van extra instructie tijdens de zomer en de score op de standaard toetsen – en dus op het al dan niet zittenblijven van leerlingen. Ze onderzochten de prestaties van leerlingen uit de 5th grade (groep 7 in Nederland, leerlingen van tien en elf jaar oud) op Engels (taal) en wiskunde. Er bleek een bescheiden (maar niet significant) positief effect te zijn, dat aangeeft dat het volgen van een zomerschool voor Engels de prestatie op de toets voor dit vak kan verbeteren. Ook vinden deze onderzoekers een 'beperkt' positief effecten op de uitkomsten van toetsen voor wiskunde (eveneens niet significant). Er is geen robuust bewijs gevonden voor een duurzaam positief effect van de zomerschool, met andere woordenleerlingen uit de 5th grade lieten in het jaar daaropvolgend in de 6th grade geen vooruitgang meer zien.

Leerlingperspectieven

Keiler (2011) ondervroeg 35 leerlingen (waarvan in het artikel vier leerlingen als *case study* fungeerden) uit het voortgezet onderwijs, die het biologie-examen niet hebben gehaald gedurende het reguliere schooljaar. Volgens de leerlingen die deze zomerschoolinterventie volgden (die gericht was op het verbeteren van het begrip van de leerstof, verbeteren van de prestaties op het examen en het verbeteren van leerattitudes) zijn drie kenmerken van de interventie erg belangrijk. Een eerste factor was dat het programma activiteiten omvat die leerlingen bestempelden als *'fun activities'*, activiteiten die hun leerproces op een positieve manier bevorderden (activerende werkvormen, niet alleen maar informatie vertellen en leerlingen moeten luisteren, maar zelf ook actief bezig gaan, bijvoorbeeld in kleine groepjes vragen beantwoorden), zorgen dat de leerlingen actief betrokken worden. Daarnaast is belangrijk dat geverifieerd wordt of leerlingen begrepen wat zij leerden en dat dit door de docenten nauwkeurig gemonitord werd. Hierdoor kregen ze een beter begrip van de stof dan ze in de reguliere lessen hadden gehad. Ten slotte was een andere belangrijke factor wederzijds respect tussen de deelnemers aan de zomerschool en de docenten. Deze uitkomsten worden samengevat in onderstaand citaat:

The critical finding of this study is that students who have failed and been failed in their urban schools can thrive when offered high quality instructional experiences that (1) actively involve students, (2) focus on understanding of content, and (3) are facilitated by instructors who believe in students' potential to succeed. (Keiler, 2011, p. 375).

5.2.3 Samenvatting

Samenvattend geven de meeste studies tussen 2004-2014 aan, evenals voor 2000, dat er een positief effect is van zomerscholen als middel tegen zittenblijven voor het merendeel van de leerlingen die daaraan deelnemen, maar deze positieve effecten betreffen voornamelijk interventies van één jaar (dat wil zeggen één zomerperiode). Uit het enige onderzoek naar de duurzame effectiviteit van de zomerschool als interventie tegen het zittenblijven kwam naar voren dat er sprake kan zijn van duurzame effecten wanneer leerlingen twee of meerdere zomers aan de zomerschool meedoen.

5.3 Conclusies en aanbevelingen

Uit deze literatuurstudie naar de zomerschool als educatieve interventie kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

1. De zomerschool maakt verschil;
2. De positieve effecten van zomerscholen zijn vooral onderzocht voor taalvakken en rekenen/wiskunde;
3. De zomerschool is effectief voor alle leerlingen, maar het tot dusver verrichte onderzoek is niet eenduidig over de vraag voor welke groepen leerlingen de

zomerschool effectiever is (bijv. leerlingen in achterstandssituaties, of juist leerlingen van hogeropgeleide ouders);

4. De zomerschool, mits vroeg, preventief en herhaald ingezet, heeft de potentie de ongelijkheid in het onderwijs te verminderen;
5. Het is onbekend of zomerscholen duurzaam effectief zijn, langer dan één jaar;
6. Er zijn geen studies verricht naar de effecten van meerjarige zomerscholen;
7. Er zijn geen studies verricht naar het cumulatieve effect van zomerscholen;
8. De zomerschool is effectiever naarmate aan de volgende kenmerken voldaan is:
  - Overgaan of zittenblijven is afhankelijk van de leerprestaties door de zomerschool
  - Leren in kleinere groepen (max. 15 leerlingen)
  - Leren aan de hand van duidelijk gestructureerde lesstof
  - Activerende werkvormen
  - Geselecteerde en gekwalificeerde leerkrachten
  - Een positieve houding en betrokkenheid van zomerschoolleerkrachten
  - Ouderbetrokkenheid

Naast conclusies kunnen ook aanbevelingen worden gedaan voor nader onderzoek, namelijk:

1. Representatieve studies van longitudinale effecten van zomerscholen zijn nodig om de duurzaamheid van zomerscholen te onderzoeken en de representativiteit van de effecten van zomerscholen te vergroten;
2. Onderzoek naar de cumulatieve effecten van meerjarige zomerschoolprogramma's;
3. Onderzoek naar eventueel verschillende effecten van zomerschoolprogramma's voor verschillende groepen leerlingen (onderscheiden naar sociaaleconomische status, sekse, leerjaar).

6. Ervaringen van de projectleiders en docenten met de zomerschool

6.1 Inleiding

Verschillende actoren waren bij de voorbereiding en de uitvoering van de zomerschool betrokken: externe projectleiders, interne projectleiders en zomerschooldocenten. Om meer te weten te komen over de ervaringen van deze actoren zijn interviews en enquêtes afgenomen. In dit hoofdstuk worden de uitkomsten hiervan besproken en met elkaar vergeleken. Hierbij wordt gekeken of er patronen in de antwoorden van de verschillende actoren te vinden zijn.

6.2 Methode

Meetinstrumenten

Er is gebruik gemaakt van interviews en enquêtes om data te verzamelen bij de externe projectleiders en zomerschooldocenten (zie bijlagen C tot en met G: Interviewleidraden en enquêtes interne- en externe projectleiders en zomerschooldocenten)¹⁰. Er zijn twee verschillende interviewschema's opgesteld voor een gesprek met respectievelijk de externe- en interne projectleiders. Daarnaast zijn drie verschillende enquêtes ontworpen (voor de externe projectleider, interne projectleider en zomerschooldocent). Het interviewschema en de enquête hadden dezelfde opbouw, onderverdeeld in drie categorieën: voorbereiding, uitvoering en evaluatie van de zomerschool. De vragen in de categorie voorbereiding gaan vooral in op het proces, de aanloop naar de zomerschool. De vragen over de uitvoering hebben betrekking op hoe de pilot in de praktijk is verlopen en of zich hierbij opvallende zaken hebben plaatsgevonden. Bij de categorie evaluatie tenslotte is gevraagd naar de visie van de betrokkenen op de effectiviteit van de zomerschool. De enquête voor de zomerschooldocenten bevat daarnaast nog vragen over de toetsing.

Uitvoering en respons

Tijdens bezoeken aan verschillende deelnemende scholen is getracht om een interview te houden met de betreffende externe- en interne projectleider. In veel gevallen is dit vooraf aangekondigd door een afspraak voor het interview te maken. Indien het niet mogelijk was om een interview af te nemen, door bijvoorbeeld tijdgebrek of afwezigheid, is een enquête verstrekt. Onder de zomerschooldocenten is een enquête verspreid. Het voornemen was om ook met hen interviews te houden, maar dit bleek in de praktijk niet uitvoerbaar doordat zomerschooldocenten overdag de leerlingen dienden te begeleiden. Wanneer er bij hen tijd zou moeten worden vrijgemaakt voor interviews, bestond het risico dat het ten koste zou gaan van de kwaliteit van de zomerschool.

Alle drie de betrokkenen konden de enquête digitaal retourneren (via e-mail) of de enquête per post terugsturen (door gebruik te maken van de meegeleverde enveloppe). De respons is in tabel 6.1 weergegeven.

---

¹⁰ De versies van de enquêtes zoals in de bijlagen weergegeven zijn verkort; in de originele enquêtes was een ruime marge aan schrijfruimte.

Tabel 6.1 Respons van de verschillende actoren

	Interviews	Enquêtes	Non-respons
Externe projectleiders (n=13)	7 (54%)	5 (38%)	1 (8%)
Interne projectleiders (n=13)	5 (39%)	6 (46%)	2 (15%)
Zomerschooldocenten (n=46)	-	33 (72%)	13 (28%)

Van de dertien externe projectleiders zijn er zeven geïnterviewd. De andere externe projectleiders zijn verzocht om de enquêtes in te vullen. Vijf externe projectleiders hebben de enquête geretourneerd. De respons bedraagt hier in totaal 92%. Met vijf van de dertien interne projectleiders zijn interviews gehouden en zes andere interne projectleiders hebben een schriftelijke enquête ingevuld. De respons komt hiermee op 85%. Van de interne projectleiders waarvan gegevens verkregen zijn, was 45% vrouw en 55% man. De functies die de interne projectleiders bekleedden ten tijde van het interview of de afname van de enquête, varieerden van teamleider en docent, teamleider, conector tot directeur van de betreffende pilotschool. Alle 46 zomerschooldocenten zijn verzocht om de enquête in te vullen. Dit leverde een respons op van 72%.

Analyse

De interviews zijn gecodeerd en geanalyseerd met behulp van het computerprogramma Atlas.ti voor het analyseren van kwalitatieve data. De enquêtes zijn ook op een kwalitatieve manier geanalyseerd, maar niet door middel van het computerprogramma Atlas.ti, maar met de hand omdat de enquêtes hard-copy zijn geretourneerd.

Voor de data-analyse is gebruik gemaakt van de methode van het constant vergelijken (*constant comparative method*) (Boeije, 2002; 2005). Deze methode houdt in dat het onderzoeksmateriaal (in dit geval interviews en de enquêtes) op een systematische manier met elkaar worden vergeleken om zo patronen te kunnen ontdekken waaronder verschijnselen zichtbaar worden. Op basis van de opgestelde enquêtes en de interviewleiden is een codeboom¹¹ opgesteld die is gebruikt als uitgangspunt bij het coderen van het materiaal. De codeboom is rechtstreeks afgeleid van de interview- en enquêtevragen. Bij de analyse van de interviews en enquêtes van de interne- en externe projectleiders is per code het materiaal horizontaal doorlopen en zijn patronen beschreven.

6.3 Procesanalyse: overeenkomsten en verschillen tussen de actoren betrokken bij de zomerschool

Aan de interne projectleiders, externe projectleiders en zomerschooldocenten zijn diverse vragen gesteld over het proces van de zomerschoolpilot. De onderdelen van de procesanalyse

¹¹ Zie voor de volledige codeboom bijlage H.

zijn de voorbereiding (paragraaf 6.3.1) en de uitvoering (paragraaf 6.3.2). Naast informatie over het proces van implementatie is aan de actoren ook gevraagd welk beeld zij hebben van de leerling in de zomerschool (paragraaf 6.3.3) en hun visie op de effectiviteit van de zomerschool (paragraaf 6.3.4).

6.3.1 Voorbereiding

Er is een verschil tussen de externe projectleiders en de zomerschooldocenten wat betreft het tijdstip waarop zij worden betrokken bij de voorbereiding van de betreffende pilotschool. De externe projectleiders zijn ‘op tijd’ – dat wil zeggen vier tot tien weken van te voren – bij de voorbereiding van de zomerschool betrokken, uit de enquêtes met de zomerschooldocenten blijkt echter dat zij pas later duidelijkheid kregen of zij wel of niet werden ingezet¹².

Positieve punten

Alle drie de actoren geven aan dat zij tevreden zijn over de communicatie (drie interne projectleiders, vier externe projectleiders en elf zomerschooldocenten). Wat hierbij onder communicatie wordt verstaan verschilt wel enigszins. Dit kon bijvoorbeeld de communicatie van de interne projectleider met de school zijn, de communicatie met BMC of de communicatie van de externe projectleider met het zomerschoolteam, maar ook de communicatie in het algemeen. Daarnaast wordt door enkele interne projectleiders (n=2) de door BMC geboden ondersteuning in de voorbereiding op de zomerschool als positief punt genoemd. Een derde positief punt dat enkel externe projectleiders (n=4) benoemen zijn de faciliteiten binnen de betreffende pilotschool, bijvoorbeeld het beschikken over een eigen lokaal.

Problemen

Zowel interne projectleiders (n=3) als zomerschooldocenten (n=11) geven aan dat er geen problemen zijn geweest in de voorbereiding. Problemen die voorkwamen hadden meer te maken met weerstand onder docenten van de pilotscholen, incomplete informatiepakketten en het ‘op het laatste moment’ maken van de stofomschrijving en de toets. De genoemde weerstand betrof bijvoorbeeld ‘moeite om een leerling te gunnen’ om mee te doen aan de zomerschool, of een negatieve houding tegenover de zomerschool. De actoren die dit probleem benoemen, hebben het gevoel dat het niet is gelukt om onder de betrokken onderwijsteams (voldoende) draagvlak te creëren. Zomerschooldocenten hebben het probleem van weerstand onder docenten van de pilotschool niet genoemd, mogelijk omdat zij door een externe instantie zijn ingehuurd en niet te maken hebben gehad met de docenten van de betreffende pilotschool.

Daarnaast is een ander probleem, volgens veel zomerschooldocenten (n=15), een incompleet informatiepakket. Ontbrekende zaken zijn: de hulpvraag van de leerling, de stofomschrijving, de toets, het correctiemodel en ander benodigd leermateriaal (bijvoorbeeld boeken). Dit werd gemeld bij de externe projectleider, die vervolgens voor een oplossing zorgde. Het probleem dat interne projectleiders (n=4) hebben aangedragen, het ‘op het laatste moment’ maken van

---

¹² Deze vraag is niet gesteld aan de interne projectleiders.

de stofomschrijving en de toets, hangt samen met de incomplete informatiepakketten. Door de korte tijd tussen de rapportvergadering en de start van de zomerschool moest het maken van de stofomschrijving of de toets voor de betreffende docenten soms nog op het laatste moment gebeuren.

Verbeterpunten

De actoren hebben diverse verbeterpunten genoemd. Allereerst kan het doel van de zomerschool beter benadrukt worden (1 interne projectleider en 4 externe projectleiders). Er moet beter worden uitgelegd voor wie de zomerschool is (welke leerlingen) en wat de criteria voor deelname zijn. Een tweede, door veel actoren genoemd verbeterpunt (8 externe projectleiders en 20 zomerschooldocenten) is dat zij eerder betrokken worden bij de organisatie van de zomerschool voor de betreffende pilotschool. De externe projectleiders gaven aan dat ze er dan beter voor kunnen zorgen dat er binnen de school meer bekendheid is met de zomerschool, zodat er uiteindelijk meer draagvlak is en eventuele weerstand onder docenten van de pilotschool af kan nemen. De zomerschooldocenten gaven aan dat zij zich beter vakinhoudelijk kunnen voorbereiden op de zomerschool wanneer ze eerder betrokken worden bij de zomerschool. De volgende verbeterpunten zijn steeds door een kleine minderheid van actoren genoemd (n=2 of 3): bij de rapportvergadering aanwezig zijn, zodat er meer zicht is op de manier waarop leerlingen geselecteerd worden; meer tijd tussen de rapportvergadering en de start van de zomerschool; scherpere prognoses; duidelijkere stofomschrijving voor de leerlingen^{13,14}.

6.3.2 Uitvoering

In de uitvoering van de zomerschool werd gewerkt met een rooster dat afwijkt van een reguliere schooldag. Op één school uitgezonderd¹⁵, begonnen alle scholen om half tien met het programma. Leerlingen werkten in blokken van vijftig minuten, waarna er steeds een korte pauze was van ongeveer tien tot vijftien minuten. Voor de lunch was de pauze langer. Het programma van de zomerschool was om drie uur 's middags afgelopen¹⁶. In de ochtend werd plenair gestart, waarbij leerlingen de planning door konden nemen om te kijken wat zij die dag gingen doen. Vervolgens gingen de leerlingen zelfstandig aan het werk. De dag werd ook weer plenair afgesloten, waarbij ruimte was voor een korte evaluatie met de leerlingen.

Positieve punten

Alle actoren geven aan dat zij in de uitvoering van de zomerschool tevreden zijn met de inzet van deelnemende leerlingen (drie interne projectleiders, drie externe projectleiders en zes zomerschooldocenten). Alle actoren zijn eveneens tevreden de communicatie en de samenwerking, zowel met (docenten van) de pilotschool, als met de ouders en deelnemende leerlingen en binnen het team van de zomerschool (drie interne projectleiders, vier externe projectleiders, 21 zomerschooldocenten). Daarnaast noemen steeds enkele externe

---

¹³ Een verbeterpunt van één interne projectleider is dat er eerder duidelijkheid dient te zijn over de beschikbaarheid van 1e graad bevoegde docenten (gezien het type leerling wat in deze zomerschool zat).

¹⁴ Een verbeterpunt van één externe projectleider is een per school minimaal aantal deelnemers voor de zomerschool. Hiermee kan een bepaalde garantie worden gedaan voor het aantal zomerschooldocenten op een school waardoor een mate van kwaliteit geboden kan worden. De onzekerheid bij zomerschooldocenten, of ze wel of niet worden ingezet, kan hiermee worden ondervangen.

¹⁵ Deze school startte om half elf.

¹⁶ Op één school eindigde het programma om vier uur 's middags.

projectleiders en zomerschooldocenten (n=2 of 3) als positieve punten: de faciliteiten op de pilotscholen, een goede sfeer binnen het zomerschoolteam en de organisatie vanuit BMC. Het werken met externen, de kwaliteit en het pedagogisch handelen van deze mensen, is door interne projectleiders (n=4) als positief benoemd¹⁷. Ze zeggen hier bijvoorbeeld over: ‘fijne mensen om mee te werken’ en ‘de inzet, de kwaliteit en het improvisatievermogen van de door BMC ingehuurde mensen’. Externe projectleiders (n=3) geven aan tevreden te zijn over het rooster en zomerschooldocenten (n=4) wijzen de verdeling van leerlingen en een plenaire evaluatie aan het einde van de dag (n=2) aan als positieve punten¹⁸.

Problemen

Problemen waar alle actoren mee te maken kregen in de uitvoering van de zomerschool waren incomplete informatiepakketten (2 interne projectleiders, 6 externe projectleiders, 11 zomerschooldocenten). Er ontbraken bijvoorbeeld correctiemodellen voor de toets, de toets zelf, er was niet genoeg lesstof of de benodigde boeken waren niet aanwezig. Hoewel 6 interne projectleiders hebben aangegeven dat het informatiepakket incompleet was, hebben zij dit niet allemaal (2 van de 6) als een probleem in de uitvoering gezien. Mogelijk komt dit doordat de ontbrekende zaken enkele dagen later alsnog werden aangeleverd, waardoor het pakket compleet was. Daarnaast noemen zowel externe projectleiders (n=2) als één interne projectleider dat de toets te kort of te lang was en dat een leerling teveel stof had gekregen voor twee weken.

Ook noemen sommige actoren problemen met leerlingen die deelnemen aan de zomerschool (1 interne projectleider, 2 externe projectleiders en 6 zomerschooldocenten). Leerlingen waren ongemotiveerd of vertoonden ongewenst gedrag. Zowel zomerschooldocenten (n=2) als interne projectleiders (n=2) noemen een tekort aan vakinhoudelijke expertise. De interne projectleiders bedoelden hiermee het gebrek aan bevoegde 1^e en 2^e graad docenten en de zomerschooldocenten vatten dit op als het ontbreken van een docent voor een bepaald vak (in dit geval scheikunde en Spaans)¹⁹. Andere problemen betroffen de communicatie, zowel intern – binnen de pilotschool – als naar ouders van de deelnemende leerlingen toe (2 zomerschooldocenten en 1 interne projectleider)²⁰.

Verbeterpunten

De interne- en externe projectleiders en de zomerschooldocenten dragen diverse verbeterpunten aan voor de uitvoering van de zomerschool. Allereerst noemen sommigen het aanleveren van complete informatiepakketten (1 interne projectleider, 5 externe projectleiders, 8 zomerschooldocenten). Ten tweede had de inzet van (meer) vakinhoudelijke expertise ook beter gekund in de uitvoering van de zomerschool (1 interne projectleider, 6 externe projectleiders en 6 zomerschooldocenten). Volgens de interne projectleider zou dit

---

¹⁷ Positieve punten die worden genoemd door steeds één interne projectleider zijn: algemene uitvoering, ontvangst van ouders en leerling.

¹⁸ Positieve punten die worden genoemd door steeds één zomerschooldocent zijn: improviseren, goede locatie, planning, expertise van de vakdocent, andere manier van uitleggen door externen, duidelijke aanpak, duidelijke verwachtingen van leerlingen, voldoende materiaal, leerlingen zijn op tijd.

¹⁹ Één externe projectleider had te maken met een niet adequaat functionerende zomerschooldocent.

²⁰ Andere problemen die steeds door één interne projectleider worden genoemd zijn: weerstand van docenten van de pilotschool en een leerling had een verkeerd vak gevolgd. Één zomerschooldocent noemde nog een probleem dat betrekking had op de faciliteiten; hij kon niet van het aangewezen lokaal gebruik maken.

gerealiseerd kunnen worden door als individuele school zelf te bepalen welke externen ingehuurd worden. Een betere communicatie volgens zomerschooldocenten (n=2) en één interne projectleider is een derde verbeterpunt. Hiermee bedoelen zij de communicatie naar deelnemende leerlingen en hun ouders alsook tussen de interne- en externe projectleider.

Voor wat de leerlingen betreft geven enkele externe projectleiders aan dat duidelijker moet zijn wat leerlingen in twee weken aan leerstof tot zich kunnen nemen – dit moet niet overschat maar ook niet onderschat worden. Twee zomerschooldocenten zouden willen dat er afspraken gemaakt worden over leerlingen die al klaar zijn en naar huis willen; wordt dit wel of niet toegelaten? Dit zou eventueel voorkomen kunnen worden indien de stof beter is afgestemd op de leerling, iets wat één zomerschooldocent nog aangeeft^{21,22}.

6.3.3 Het beeld van de ‘typische’ zomerschool leerling en leerlingen die een eindsprint hebben getrokken om niet te hoeven deelnemen aan de zomerschool

De ‘typische’ zomerschool leerling

Uit de interviews en enquêtes blijkt dat de actoren (projectleiders en docenten) onderscheid maken tussen verschillende typen leerlingen die deelnemen aan de zomerschool. Door alle actoren worden leerlingen genoemd die het afgelopen jaar een gebrek aan inzet hebben getoond (te weinig gedaan en ongemotiveerd) (8 interne projectleiders, 11 externe projectleiders en 8 zomerschooldocenten). In tegenstelling tot deze groep geven andere zomerschooldocenten (n=10) en één interne projectleider juist aan dat de deelnemende leerlingen gemotiveerd zijn.

Een ander type leerling, volgens 2 interne projectleiders, 7 externe projectleiders en 4 zomerschooldocenten, is de leerling die aan de zomerschool deelneemt vanwege andere omstandigheden, zoals problemen in de privésfeer, langdurige ziekte en faalangst. Deze leerlingen hebben een achterstand opgelopen waardoor ze dreigen te blijven zitten. Enkele actoren noemen verder nog dat sommige leerlingen die deelnemen aan de zomerschool het niveau onvoldoende beheersen doordat de leerweg die zij volgen eigenlijk te hoog gegrepen is, of dat er leerlingen zijn die de zomerschool volgen omdat zij moeite hebben met één bepaald vak. Ten slotte is er volgens de zomerschooldocenten (n=3) nog een type leerling in de zomerschool dat een leerachterstand heeft²³. Onder een leerachterstand wordt hier verstaan dat leerlingen achterlopen op hun basiskennis of dat leerlingen met ‘een achterstand op de inhoud van het vak zijn geëindigd’. Drie zomerschooldocenten noemden de zomerschoolleerlingen beleefd²⁴.

Leerlingen die een ‘eindsprint’ hebben getrokken om niet te hoeven deelnemen aan de zomerschool

Meerdere actoren hebben de indruk dat er op de pilotscholen leerlingen zijn geweest die een

---

²¹ Eén externe projectleider deed nog de suggestie om zelf leerstof aan te leveren, zodat dit meer aangepast kan worden aan de leerling.

²² Verbeterpunten die door zomerschooldocenten (n=1 per punt) worden genoemd zijn: eerder betrokken, eerder weten of je wordt ingezet, inzet van de pilotschool. Verbeterpunten die door interne projectleiders (n=1 per punt) worden genoemd zijn: meer tijd tussen rapportvergaderingen en start zomerschool, strakkere procedure en planning, weerstand onder docenten verminderen.

²³ De reden van deze leerachterstand wordt niet aangegeven, anders had dit type leerling ondergebracht kunnen worden in een andere categorie.

²⁴ Eén externe projectleider noemt nog dat er leerlingen zijn die een gebrek hebben aan zelfvertrouwen.

eindsprint hebben getrokken om niet mee te hoeven doen aan de zomerschool (6 interne projectleiders, 7 externe projectleiders en 8 zomerschooldocenten). Ze gingen harder werken, om te zorgen dat ze alsnog over konden gaan naar het volgende leerjaar: ‘(...) toen hebben we het gecommuniceerd met de leerlingen en die zijn als een trein gaan werken waardoor ook daar de spoeling zeer dun werd en dat effect heb ik ook wel vaker gehoord’ (Interview 3, interne projectleider). Eén interne projectleider, 4 externe projectleiders en 3 zomerschooldocenten weten niet of leerlingen een eindsprint hebben getrokken. Ten slotte hebben 4 interne projectleiders en 17 zomerschooldocenten niet de indruk dat leerlingen een eindsprint hebben getrokken. Externe projectleiders en zomerscholendocenten hebben natuurlijk niet zo veel zicht op de leerlingen dan interne projectleiders.

6.3.4 Visie op de effectiviteit van de zomerschool

Veel actoren zien de zomerschool als een goed initiatief om het zittenblijven terug te dringen, (7 interne projectleiders, 12 externe projectleiders en 33 zomerschooldocenten). De zomerschool biedt leerlingen een tweede kans om over te gaan en iedere leerling verdient die tweede kans²⁵.

Is de zomerschool een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen? Interne projectleiders (n=7), externe projectleiders (n=12) en zomerschooldocenten (n=22) vinden van wel. Redenen die hiervoor onder andere worden aangedragen zijn: omdat met zittenblijven motivatieproblemen niet worden aangepakt, omdat zittenblijven sociaal-emotionele gevolgen kan hebben en omdat de zomerschool kostenbesparend kan zijn. Zomerschooldocenten (n=12) geven daarnaast nog aan dat het alleen een effectieve manier is om zittenblijven terug te dringen als deelnemende leerlingen gemotiveerd genoeg zijn en het tekort voor het vak of de vakken in twee weken kunnen bijwerken²⁶. Dit hebben ook externe projectleiders (n=6) aangegeven.

Enkele actoren uiten kritische geluiden over de effectiviteit van de zomerschool. Zo geven interne projectleiders (n=3) aan meer preventief te willen werken en niet pas aan het einde van het schooljaar naar de leerlingen te moeten communiceren dat ze wellicht blijven zitten. Een interne projectleider twijfelt of de zomerschool het juiste middel is tegen zittenblijven en of leerlingen die in de ‘gevaarzone’ verkeren, niet al eerder uit de leerlingenpopulatie geselecteerd en begeleid moeten worden. Dat er meer preventief gewerkt zou moeten worden geven ook enkele externe projectleiders (n=2) ook aan. Zomerschooldocenten (n=7) en externe projectleiders (n=2) hebben hun twijfels of een achterstand van een leerling voor een vak door het volgen van twee weken zomerschool duurzaam te compenseren is.

‘Succesfactoren’ van de zomerschool

De inzet van extern personeel (zomerschooldocenten, studietoelichters en externe projectleiders) wordt door meerdere actoren als een succesfactor gezien (2 interne projectleiders, 10 externe

---

²⁵ Van twee interne projectleiders is de visie op het concept niet helder en één interne projectleider heeft een wisselende visie op de zomerschool.

²⁶ Dat het dus niet zo is dat leerlingen teveel onvoldoendes staan en het daardoor onhaalbaar is om de zomerschool te doen.

projectleiders en 8 zomerschooldocenten). Een tweede succesfactor is naar de mening van de actoren van de zomerschool het werken van leerlingen in kleine groepen (1 interne projectleider, 7 externe projectleiders en 12 zomerschooldocenten). Daarnaast zijn ook de positieve en enthousiaste begeleiding benoemd als een succesfactor (3 interne projectleiders, 4 externe projectleiders en 5 zomerschooldocenten).

Andere succesfactoren van de zomerschool zijn de gerichtheid op studievaardigheden, de betrokkenheid van ouders en dat er duidelijke regels zijn en een goede organisatie. Vooral de zomerschooldocenten noemen vakinhoudelijke expertise als bijdragend aan het succes van de zomerschool evenals de motivatie van de leerling, strenge regels en het contact met leerling. Enkele interne projectleiders noemen het intensief met een vak bezig zijn en daardoor kennis vergroten, de bereidheid een leerling nog een kans te geven en draagvlak binnen de pilotscholen als succesfactoren²⁷.

Suggesties om de effectiviteit te vergroten

Meerdere actoren geven aan dat er winst te behalen valt in de voorbereiding op de zomerschool (1 interne projectleider, 7 externe projectleiders en 12 zomerschooldocenten). Externe projectleiders vinden het belangrijk dat extern personeel (docenten en projectleiders) eerder betrokken wordt bij de voorbereiding van de zomerschool op de betreffende pilotschool. Manieren waarop de voorbereiding verbeterd kan worden volgens zomerschooldocenten zijn: zelf meer tijd om zich te kunnen voorbereiden (n=5), meer tijd tussen de rapportvergaderingen en de start van de zomerschool (n=3), scherpere prognoses (n=2) en complete en op tijd aangeleverde informatiepakketten (n=2).

Een suggestie die zowel door externe projectleiders (n=2) als één interne projectleider gedaan werd is het leveren van meer nazorg voor de deelnemende leerlingen. Wanneer leerlingen de zomerschool succesvol afsluiten en alsnog overgaan naar het volgende leerjaar, dienen er – door bijvoorbeeld de mentor en betreffende vakdocent van het vak dat in de zomerschool is gevolgd – afspraken te worden gemaakt om de ingezette lijn van de leerling vast te houden en door te zetten. Hierdoor kan wellicht voorkomen worden dat een leerling in het jaar na de zomerschool alsnog blijft zitten. Een suggestie die hier enigszins op aansluit, maar leerlingen betreft die op het nippertje zijn overgegaan, is gedaan door één interne projectleider. Hij geeft aan dat er ook voor deze groep leerlingen een hersteltraject dient te komen, omdat het mogelijk is dat leerlingen die met minimale cijfers zijn overgegaan naar het volgende leerjaar, aan het einde van dat jaar alsnog blijven zitten.

Ten slotte zijn er nog andere suggesties die door één groep actoren worden gedaan. Zo zijn zomerschooldocenten (n=4) van mening dat er grotere zomerscholen of meer regionale arrangementen georganiseerd kunnen worden, om in de zomerschool zo meer vakken te kunnen aanbieden met meer vakinhoudelijke expertise (1e en 2e graad docenten). Daarnaast geven zomerschooldocenten (n=2) aan dat er gewerkt kan worden met kleinere groepen (dan zes leerlingen per groep) en dat de hoeveelheid lesstof meer toereikend dient te zijn voor de

---

²⁷ Andere factoren die steeds door één interne projectleider worden genoemd: goede communicatie binnen het zomerschoolteam, de timing in het jaar (het is erop of eronder) en dat de leerling eigenaar wordt gemaakt van zijn of haar leerproces en het door de zomerschool zelf kan 'oplossen'.

twee weken die de zomerschool duurt (n=2). Ten slotte noemen externe projectleiders (n=2) dat er meer onderzoek naar werkzame factoren en effecten van de zomerschool op de lange termijn gedaan kan worden²⁸.

6.4 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de antwoorden van de verschillende actoren die betrokken waren bij de zomerschool (interne- en externe projectleiders en zomerschooldocenten) beschreven en met elkaar vergeleken. Zij reflecteerden op de voorbereiding en de uitvoering van de zomerschool, het beeld van de deelnemende leerling en de eindsprint die leerlingen mogelijk hebben getrokken en tenslotte gaven zij hun de visie op de effectiviteit van de zomerschool.

Over het proces van voorbereiding en uitvoering van de zomerschool kunnen we samenvattend concluderen dat de communicatie over de voorbereiding van de zomerschool volgens de interne en externe projectleiders en de zomerschooldocenten over het algemeen goed is verlopen. Niettemin hebben interne en externe projectleiders tijdens de voorbereiding soms weerstand ervaren van docenten van de betreffende pilotschool. Zij geven als verbeterpunt aan dat het doel van de zomerschool beter benadrukt dient te worden binnen de betreffende pilotschool, zodat er meer draagvlak gecreëerd kan worden. Daarnaast noemen de externe projectleiders en de zomerschooldocenten dat ze graag eerder betrokken wilden worden bij de organisatie van de zomerschool binnen de pilotschool. Ook hierdoor kan er vooraf binnen de school meer draagvlak gecreëerd worden en is er meer ruimte voor een adequate voorbereiding.

Over de uitvoering heerst over het algemeen ook tevredenheid onder de actoren, met name over communicatie en samenwerking, zowel binnen het zomerschoolteam als ook in het contact met de pilotschool, met de deelnemende leerlingen en met de ouders. Over de inzet van meeste leerlingen is men eveneens tevreden, maar er zijn ook problemen ervaren met deelnemende leerlingen. Een belangrijk probleem waren de incomplete informatiepakketten. Hier ligt een verbeterpunt voor de uitvoering. Daarnaast is er verbetering nodig wat betreft de vakinhoudelijke expertise van de zomerschooldocenten.

Alle actoren hebben een beeld van het type leerling dat de zomerschool volgt. De ‘typische’ zomerschool-leerling is een leerling die een gebrek aan inzet getoond heeft in het afgelopen jaar of een leerling die deelneemt aan de zomerschool vanwege ziekte of een probleem in de privésfeer. Ook geven sommige actoren aan dat er leerlingen deelnemen omdat zij het niveau onvoldoende beheersen doordat de leerweg die zij volgen eigenlijk te hoog gegrepen is. De indruk bestaat dat er leerlingen zijn geweest die een eindsprint hebben getrokken om niet aan de zomerschool te hoeven meedoen.

Zowel interne- en externe projectleiders als zomerschooldocenten vinden de zomerschool als interventie tegen zittenblijven een goed initiatief en zien het als een effectieve manier om

---

²⁸ Eén interne projectleider geeft nog aan dat er gekeken dient te worden naar de vakken die leerlingen in de zomerschool volgen, omdat het mogelijk is dat leerlingen een vak volgen wat zij het volgende leerjaar laten vallen. Op die manier is de zomerschool minder effectief.

zittenblijven terug te dringen. De motivatie van leerlingen wordt gezien als een belangrijke factor die bijdraagt aan de kans op succes. Sommigen van hen betwijfelen echter wel of het mogelijk is om in twee weken een tekort duurzaam te kunnen compenseren.

Succesfactoren van de zomerschool zijn volgens alle actoren dat er voor de uitvoering extern personeel wordt ingezet, het werken van leerlingen in kleine groepjes en positieve en enthousiaste begeleiding. Suggesties om de effectiviteit van de interventie te vergroten zijn de verbetering van de voorbereiding, de betrokkenheid van de externe projectleider en de zomerschooldocenten en het aanleveren van complete informatiepakketten.

7. Leerlingenevaluaties pilot zomerscholen 2014

7.1 Inleiding

Een vierde deelonderzoek van de pilot zomerscholen 2014, naast interviews en enquêtes met interne- en externe projectleiders en de afname van enquêtes bij zomerschooldocenten, bestaat uit de leerlingenevaluaties. Aan alle deelnemende leerlingen is gevraagd of zij een evaluatieformulier wilden invullen over hun ervaringen met de zomerschool (zie bijlage I voor een voorbeeld van het evaluatieformulier)²⁹. Het evaluatieformulier bevatte zowel open als meerkeuze vragen. De vragen hadden onder andere betrekking op de reden van zittenblijven, de verwachtingen van leerlingen, hoe zij dachten over de sfeer en begeleiding op de zomerschool en of zij verbeterpunten zien voor de zomerschool.

Ten opzichte van het evaluatieformulier van vorig jaar zijn de vragen enigszins aangepast. Zo waren er vorig jaar veertien vragen op het evaluatieformulier, dit jaar dertien. Twee vragen van de vragenlijst van vorig jaar, ‘heb je gedaan wat je je had voorgenomen’ en ‘heeft de begeleiding je gemotiveerd’, ontbreken in de vragenlijst van dit jaar. Een andere vraag is toegevoegd, namelijk ‘waarom ben je afgelopen jaar blijven zitten?’³⁰. Het evaluatieformulier is uitgedeeld aan het einde van de zomerschool, nadat de leerlingen de toets hadden gemaakt³¹.

7.2 Methode

Van de 320 deelnemende leerlingen aan de pilot zomerscholen 2014, is van 258 leerlingen een evaluatieformulier ontvangen. Dit is een respons van 81%. In tabel 7.1 is een overzicht gegeven van de verdeling van het aantal leerlingen die het evaluatieformulier hebben geretourneerd, onderverdeeld naar leerjaar en geslacht.

Tabel 7.1 Overzicht van leerlingen die het evaluatieformulier hebben ingevuld, per leerjaar en geslacht (N=258)

Leerjaar	Jongen	Meisje	Geslacht onbekend	Totaal	%
1	2	1	-	3	1.2
2	36	28	2	66	26
3	38	26	1	65	25.5
4	60	40	-	100	39
5	11	9	1	21	8.2
Onbekend	3	-	-	3	1.2
Totaal	150	104	4	258	100

Zoals in tabel 7.1 te zien is, is van vier leerlingen onbekend van welk geslacht ze zijn en is

²⁹ In dit voorbeeld is de schrijfruimte echter beperkter weergegeven dan in de daadwerkelijke formulieren.

³⁰ Er is geen informatie bekend over waarom deze vragen zijn weggelaten en een andere vraag is toegevoegd.

³¹ Sommige leerlingen (n=3) wisten toen echter al of ze over waren, zo blijkt uit enkele evaluatieformulieren.

van drie jongens onbekend in welk leerjaar ze zitten. Van de resterende 251 leerlingen zijn geslacht en leerjaar wel bekend.

Subsample

Omdat het gezien de tijd niet mogelijk was om alle formulieren te analyseren, is een *subsample* van 60 formulieren getrokken. Dit is gedaan aan de hand van een nieuwe tabel, waarin alleen de volledig ingevulde vragenlijsten zijn meegenomen³² (zie tabel 7.2).

Tabel 7.2 Overzicht van leerlingen die het evaluatieformulier volledig hebben ingevuld, per leerjaar en geslacht (N=251)

Leerjaar	Jongen	Meisje	Totaal	%	<i>subsample</i>
1	2	1	3	1	1
2	36	28	64	25.5	15
3	38	26	64	25.5	15
4	60	40	100	40	24
5	11	9	20	8	5
Totaal	147	104	251	100	60

In tabel 7.2 is per leerjaar weergegeven wat het bijbehorende percentage leerlingen is dat de evaluatieformulieren heeft ingevuld. Voor het trekken van de *subsample* is hetzelfde percentage per leerjaar gebruikt en gerelateerd aan 60. Bijvoorbeeld: uit leerjaar twee hebben in totaal 64 leerlingen een compleet evaluatieformulier ingevuld. Dit is 25.5% van het totale aantal leerlingen (N=251). Vervolgens is van 60 25.5% berekend, om de verschillende percentages in leerwegen zo representatief mogelijk te houden ten opzichte van de populatie. De evaluatieformulieren zijn, na het invoeren van de formulieren, per vraag geanalyseerd.

7.3 Resultaten

Per subparagraaf worden steeds twee of drie vragen van het evaluatieformulier toegelicht. Hierbij worden tabellen en figuren gebruikt om verdelingen van de antwoord categorieën te illustreren. Opvallende uitkomsten worden beschreven.

7.3.1 Reden voor het zittenblijven en vaardigheden waar leerlingen het afgelopen jaar moeite mee hadden

De eerste vraag op het evaluatieformulier luidde ‘waarom ben je afgelopen jaar blijven zitten?’. Deze vraag was een open vraag, waarop leerlingen diverse antwoorden hebben gegeven. Na analyse zijn de antwoorden onderverdeeld in verschillende categorieën (zie tabel 7.3).

³² De onvolledige vragenlijsten zijn niet meegenomen in het trekken van de steekproef.

Tabel 7.3 Reden voor het zittenblijven van de leerling (N=59)³³

	Aantal leerlingen
Gebrek aan inzet	25
Onvoldoende compensatie/tekorten	18
Problemen met het leren	10
Andere omstandigheden	3
Slechte start	2
Overig	1

Leerlingen hadden uiteenlopende redenen waardoor ze zijn blijven zitten. De meeste leerlingen gaven aan dat het komt door een gebrek aan inzet (n=25), anderen antwoordden dat zij onvoldoende compensatie hadden van andere vakken of dat zij tekortpunten hadden (n=18). Leerlingen beschreven niet wat de reden hiervoor was. Tien leerlingen gaven aan problemen te hebben gehad met het leren, omdat ze bijvoorbeeld moeite hadden met één vak, niet goed genoeg hadden gepland, het te makkelijk hadden ingeschat of zich niet genoeg hadden geconcentreerd. Drie leerlingen vermeldden andere omstandigheden, zoals het meerdere keren een black-out hebben gehad en het missen van de eerste drie maanden van het schooljaar. Een derde leerling schreef in ‘meerdere opzichten een moeilijk jaar [te hebben] gehad’. Daarnaast hadden twee leerlingen enkel ingevuld dat zij een ‘slechte start’ hadden en gaf één leerling (‘overig’) meerdere factoren aan als reden voor het zittenblijven (‘thuisituatie, mijn best niet altijd gedaan, omgeving in de klas’).

De volgende vraag op het evaluatieformulier luidde ‘waar had je het afgelopen jaar moeite mee?’ (vorig jaar was dit de vraag ‘waar had je moeite mee’). Naast het antwoord op de eerste vraag (‘waarom ben je afgelopen jaar blijven zitten?’) is door deze tweede vraag meer inzicht te verkrijgen in de achterliggende redenen waarom leerlingen op zittenblijven stonden. Het betrof hier een meerkeuzevraag, maar omdat er bij de vraag niet stond dat leerlingen maar één antwoord mochten aankruisen, blijkt dat 37 leerlingen meerdere antwoorden hebben gegeven. In tabel 7.4 is te zien welke antwoorden dit waren.

Tabel 7.4 Antwoorden van leerlingen op de vraag ‘Waar had je het afgelopen jaar vooral moeite mee?’ (N=59)³⁴

Antwoord	Aantal keer aangekruist
Motivatie	32
Concentratie	30
Planning	27
Leerstof	12
Lesrooster	1
Iets anders ³⁵	9

De leerlingen uit de steekproef bleken het afgelopen jaar het meeste moeite gehad te hebben met motivatie, concentratie en planning. Twintig procent van de leerlingen gaf aan moeite

³³ Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

³⁴ Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

³⁵ In deze categorie zijn de volgende antwoorden door leerlingen één keer genoemd: zelfvertrouwen, een cijfer halen wat onmogelijk opgehaald kon worden, onderschatten en niet goed leren, ik had er geen zin in, nergens, ik had er geen moeite mee maar ik heb te weinig gedaan, ik begon te laat, lezen van Engelse teksten, de repetities zelf.

gehad te hebben met de leerstof. Negen leerlingen hadden met een ander punt moeite, bijvoorbeeld omdat ze ‘er geen zin in’ hadden of te laat waren begonnen.

7.3.2 Wat waren de verwachtingen van leerlingen ten opzichte van de zomerschool en zijn deze uitgekomen?

De derde vraag van het evaluatieformulier ging in op de verwachtingen die leerlingen vooraf hadden ten opzichte van de zomerschool (‘wat was je verwachting vooraf over de zomerschool?’). Deze vraag was een open vraag, leerlingen konden hier dus vrijuit schrijven. Uit de analyse blijkt dat de verwachtingen vooral betrekking hadden op de zwaarte van het programma (‘dat het een hel zou worden’) en dat het vervelend (‘saai’) zou zijn. Andere leerlingen dachten dat er klassikaal les werd gegeven en dat er één op één les of uitleg werd gegeven door de docent. Ook waren er leerlingen (n=12) die verwachtten dat ze over zouden gaan. Enkele leerlingen (n=3) wisten niet goed wat ze moesten verwachten.

Op de vraag ‘heeft de zomerschool aan je verwachting voldaan?’ konden de leerlingen drie antwoorden geven, waarvan ze er één moesten kiezen: ‘ja’, ‘nee’ of een ‘beetje’. Hierbij hadden leerlingen ruimte om te beschrijven waarom ze dit vonden.

Tabel 7.5 Antwoorden op de vraag ‘heeft de zomerschool aan je verwachting voldaan?’ (N=60)

	Aantal leerlingen
Ja	37 (62%)
Beetje	16 (27%)
Nee	7 (11%)

Uit de antwoorden blijkt dat de zomerschool voor de ruime meerderheid van de leerlingen aan de verwachting heeft voldaan (n=37, 62%). Dit percentage ligt hoger dan het percentage leerlingen wat vorig jaar aangaf dat de zomerschool aan de verwachtingen voldeed (47%). De toelichtingen die leerlingen bij hun antwoord gaven hadden meestal een neutrale of positieve toon. Enkele voorbeelden: ‘de coaches gaven je goede uitleg als je iets moeilijk vond’, ‘ik vond de zeer persoonlijke en intensieve begeleiding vooral fijn’, ‘omdat het denk ik echt heeft geholpen, je bent de hele tijd aan het leren om je kennis te verbreden’ en ‘het heeft me laten zien dat ik met de juiste werkinstelling wél goed kan werken’.

Het percentage leerlingen dat aangaf dat de zomerschool een ‘beetje’ aan de verwachtingen heeft voldaan is licht gedaald ten opzichte van het aantal leerlingen die dit antwoord vorig jaar gaven (respectievelijk 27% dit jaar en 31% in 2013). Aspecten die leerlingen anders hadden verwacht dan hoe het in de praktijk van de zomerschool ging, betroffen de zwaarte van het programma, de leerling/leerkrachtratio, het krijgen van les en de docent: ‘dat het zwaar zou worden (...)’, één op één les van een docent, veel uitleg, ‘(...) dat je les zou krijgen in de vakken die je moest inhalen (...)’, ‘dat er een goede begeleiding was voor elk vak’. De toelichtingen die leerlingen gaven waarom het een ‘beetje’ overeenkwam met hun verwachtingen waren: ‘het was niet zwaar maar wel goed te doen’, ‘omdat ik wel erg geholpen ben door de docenten, maar niet altijd één op één’, ‘ik had iets meer uitleg verwacht maar ik heb deze afgelopen twee weken toch heel veel geleerd en begrepen’, ‘omdat we geen

echte lessen kregen' en 'er was geen docent die wiskunde A perfect beheerste en daarom kwamen ze er heel vaak niet uit'.

Minder leerlingen dan vorig jaar (11% dit jaar ten opzichte van 22% vorig jaar) waren van mening dat de zomerschool niet aan hun verwachtingen heeft voldaan. De verwachtingen van deze leerlingen waren 'dat [het] heel stom zou zijn', 'saai', 'extra lessen krijgen', 'dat ik er niet zo heel veel van zou opsteken' en 'ook klassikale uitleg en minder huiswerk'. Twee van de drie leerlingen die het stom en saai leken, waren erg positief: 'het was juist heel goed' en 'het was eigenlijk wel leuk en goed'. De derde leerling schreef 'het was heel makkelijk' (terwijl hij niet had uitgeschreven in zijn verwachting dat het moeilijk zou zijn). Een andere leerlinge die dacht dat ze er niet zoveel van zou opsteken was ook erg positief: 'Het is veel beter. Ik heb er juist wel iets van opgestoken'.

7.3.3 Hebben de leerlingen alles uit zichzelf gehaald wat erin zat? En wat hielp leerlingen tijdens de zomerschool het meest?

De vijfde vraag op het evaluatieformulier luidde 'heb je tijdens de zomerschool voor jezelf eruit gehaald wat erin zat?'. Deze vraag is iets anders geformuleerd dan de vraag van vorig jaar ('heb je het maximale eruit gehaald voor je gevoel?'). Leerlingen konden een antwoord geven dat varieerde tussen 'ja', 'nee' en een 'beetje' (zie tabel 7.6).

Tabel 7.6 Antwoorden van leerlingen op de vraag 'Heb je tijdens de zomerschool voor jezelf er uitgehaald wat erin zat?' (N=59)³⁶

	Aantal leerlingen	
Ja	51	(85%)
Beetje	6	(10%)
Nee	2	(3%)

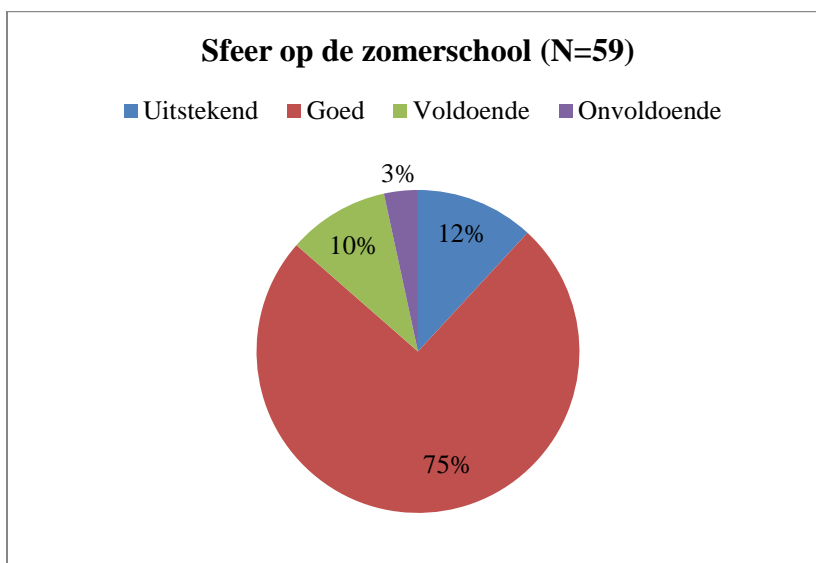
De meeste leerlingen (51; 85%) waren van mening dat zij er in de zomerschool voor zichzelf alles uitgehaald hadden wat erin zat. Enkele voorbeelden van veel voorkomende antwoorden zijn 'ik heb mijn best gedaan', 'ik heb hard gewerkt' en 'omdat ik het zo goed mogelijk wilde doen dat ik later geen spijt zou hebben'. Zes leerlingen vonden dat ze er in de zomerschool een 'beetje' uit zichzelf hadden gehaald wat erin zat. Enkele van de toelichtingen die ze daarbij gaven, waren 'ik heb wel mijn best gedaan maar ik heb toch wel het gevoel dat ik er meer uit zou kunnen halen', 'de klas was erg afleidend en sommige ongemotiveerd' en 'ik zou veel meer kunnen maar kan mijn concentratie er niet zo lang bijhouden'. Twee van deze zes leerlingen gaven als toelichting dat het de hoeveelheid vakken of toetsen waren waardoor ze er niet alles uit hebben kunnen halen, twee anderen schreven het toe aan een gebrek aan concentratie. Eén leerling gaf aan dat de sfeer in klas niet altijd goed was en één leerling weet het aan zichzelf. Ten slotte waren er twee leerlingen die *niet* vonden dat ze alles uit zichzelf hadden gehaald. De uitleg van deze twee leerlingen was dat ze geen zin meer hadden in school en dat hij niet allemaal tinnen had gehaald.

³⁶ Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

Naast de vraag of de leerling alles uit zichzelf had gehaald tijdens de zomerschool was er ook een vraag over wat de leerling tijdens de zomerschool het meest heeft geholpen. Dit was een open vraag en leerlingen konden hier dus ook meer dan één antwoord geven. Ondanks dat deze vraag gericht was op wat leerlingen vooral had geholpen en niet wie, hebben de meeste leerlingen aangegeven dat de (uitleg en hulp van) docenten en coaches hen het meest heeft geholpen, soms met alleen de naam van de betreffende docent (n=22). Ook gaven leerlingen redelijk vaak zaken aan die betrekking hadden op het leerklimaat: stilte (zes keer), rust (zes keer), zelfstandig werken (vijf keer), de mogelijkheid om je te concentreren (vijf keer) en weinig afleiding (twee keer). Motivatie (vier keer), het maken van een planning (twee keer), een bepaald vak (twee keer), het herhalen van de stof (twee keer) en het snappen van de stof (één keer) hadden te maken met het betreffende vak of vakken waarvoor de leerling de zomerschool volgde³⁷.

7.3.4 De sfeer op de zomerschool en de begeleiding door de docenten

Aan de leerlingen is gevraagd wat zij van de sfeer op de zomerschool vonden. Ze konden hierbij kiezen uit de antwoord categorieën ‘uitstekend’, ‘goed’, ‘voldoende’, ‘onvoldoende’, ‘slecht’ (zie figuur 7.1).

Figuur 7.1 Verdeling van de leerlingen op de vraag ‘wat vond je van de sfeer op de zomerschool?’³⁸

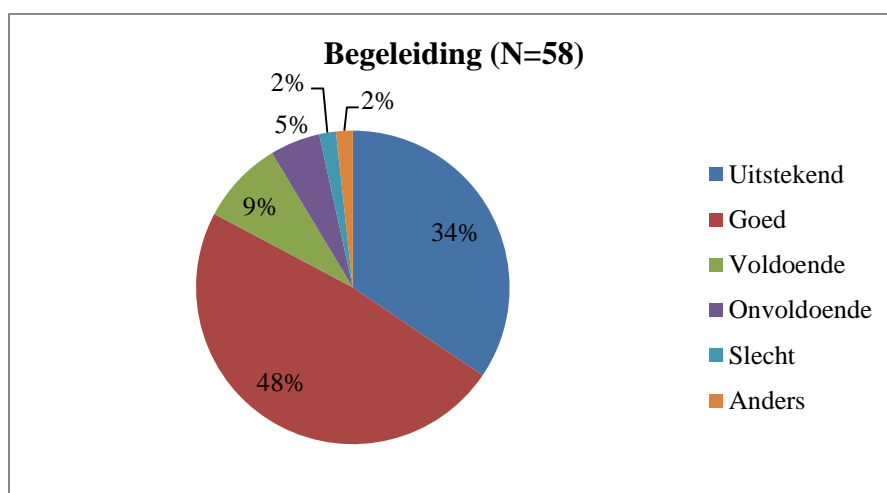
De meerderheid van de leerlingen (n=51, 85%) vond de sfeer die er op de zomerschool was goed tot uitstekend. Leerlingen die uitstekend hadden aangekruist gaven bijvoorbeeld als toelichting: ‘heel veel gezellige mensen en je voelt je gewoon altijd op je gemak’, ‘je hebt genoeg pauzes en de leraren zijn top (...)’ en ‘jullie hielpen me allemaal super goed en ik had altijd wel zin om weer te gaan (...)’. Enkele voorbeelden van beschrijvingen door leerlingen

³⁷ Andere zaken die steeds één keer genoemd zijn: leerling in dezelfde situatie, in korte tijd veel lesstof leren, constant bezig zijn, dat je maar op twee vakken hoeft te focussen, de stof goed lezen en dan maken, tijd die je krijgt om te leren, dat je verplicht opdrachten moet doen, alle vragen maken en de d-toets en de gemengde opgaven en al mijn tijd gebruiken en hebben voor wiskunde.

³⁸ Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

die ‘goed’ hebben aangekruist: ‘het was gezellig in de pauzes en de leersfeer was ook fijn, het was heel rustig’, ‘het was een heel relaxte sfeer’ en ‘tijdens het werken was het rustig en kon je je goed concentreren en in de pauzes vond ik het gezellig’. Leerlingen die een voldoende gaven voor de sfeer (n=6) beschreven vaak in hun uitleg dat iets ‘saai’ was. Dit kon bijvoorbeeld het gebrek aan bekenden zijn, maar kon ook betrekking hebben op de uitleg van de docent of op de pauze: ‘ik kende niet heel veel mensen daarom was het ook best saai’, ‘het was saai omdat ik geen goede uitleg van de docent kreeg en het erg warm was’ en ‘in de klas was het rustig en de pauzes waren best saai maar over het algemeen een goede sfeer’. Twee leerlingen (2%) vonden de sfeer op de zomerschool onvoldoende. Dit kwam door mede zomerschoolleerlingen: ‘de 3t leerlingen waren te druk’ en ‘er zaten teveel vervelende mensen in de klas die de les verstoorden’. Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

Naast de sfeer op de zomerschool is de leerlingen ook gevraagd wat zij van de begeleiding van de aanwezige docenten vonden. Leerlingen konden op deze vraag kiezen uit de antwoorden ‘uitstekend’, ‘goed’, ‘voldoende’, ‘onvoldoende’ en ‘slecht’ (zie figuur 6.2).

Figuur 7.2 Verdeling van de leerlingen op de vraag ‘wat vond je van de begeleiding door de docenten?’³⁹

Uit de figuur blijkt dat ruim 80% van de leerlingen uit de steekproef de begeleiding goed tot uitstekend vindt. Eén derde van de leerlingen uit de steekproef vindt de begeleiding door de docenten ‘uitstekend’. Dit is een positief resultaat, maar er zijn echter ook negatieve oordelen over de begeleiding. Zo vindt vijf procent van de leerlingen (n=3) de begeleiding onvoldoende en twee procent van de leerlingen (n=1) vond de begeleiding slecht. Opmerkingen van deze leerlingen waren: ‘er was nauwelijks begeleiding’, ‘je leerde meestal niets’, ‘met scheikunde kon ik amper begeleid worden. Ze moest zelfs nog dingen vragen aan de leerlingen zelf’ en ‘het duurde anderhalve week voordat we een economiedocent hadden’. Twee van deze opmerkingen hebben betrekking op de kennis van een docent en de afwezigheid van een vakdocent. De afwezigheid van een docent met voldoende kennis was ook iets wat een leerling aangaf die de begeleiding beoordeelde als tussen onvoldoende en

³⁹ Twee leerlingen hebben deze vraag niet beantwoord.

voldoende in. Haar opmerking hierbij was: ‘Ik vond het slecht dat er niemand was die écht verstand had van wiskunde A maar als je vroeg of ze oefenopgaven wilden maken deden ze dat wel. En ik vond dat sommige mensen meer aandacht kregen als ze een vraag hebben’. Voor sommige vakken is tijdens de zomerschool de hulp van bevoegde vakdocenten ingeroepen.

7.3.5 De pauze invulling en de tevredenheid hierover

Het rooster van de zomerschool bevatte diverse pauzes. In het evaluatieformulier is aan de leerlingen gevraagd op welke manier zij hun pauzes hebben ingevuld. Op deze vraag konden meerdere antwoorden gegeven worden. Sommige leerlingen deden één activiteit tijdens de pauze, bijvoorbeeld met elkaar kletsen, anderen hebben meerdere antwoord aangekruist.

De meeste leerlingen gaven aan met elkaar te kletsen in de pauze (47 keer aangekruist) en daarnaast gingen leerlingen in de pauze vaak naar het winkelcentrum (25 keer aangekruist). Voor wat betreft sporten in de pauze is basketbal door de leerlingen niet gedaan, maar voetbal en tafeltennis wel enkele keren (drie en vier keer aangekruist). Drie jongens gaven op het evaluatieformulier expliciet aan dat het niet mogelijk was om tijdens de pauze te basketballen, voetballen of tafeltennissen. Er waren ook leerlingen die ‘iets anders’ deden in de pauze, bijvoorbeeld eten en drinken, tekenen, buiten zitten of in een parkje zitten.

Naast de activiteiten die leerlingen in de pauze deden is ook gevraagd wat leerlingen van de pauze-invulling vonden. Waren ze er tevreden over, of konden de pauzes qua activiteiten anders? Wat opviel bij het analyseren van de antwoorden van de leerlingen, was dat veel leerlingen de vraag hadden opgevat als wat zij van de pauze *indeling* en de *duur* van de pauzes vonden en niet zozeer inhoudelijk op de activiteiten ingingen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de volgende reacties: ‘soms wel kort, maar het was ook goed dat we er zoveel hadden’, ‘nou ik vond het fijner om gewoon een grote pauze te hebben’, ‘ik vond het fijn dat er zoveel pauzes waren anders ging het denk ik wel te lang duren’, ‘lekker ingedeeld. Je concentreert je voor een uur en dan vliegt de tijd voorbij en het is al pauze. Je hoeft niet uren achter elkaar te leren’ en ‘erg goed!! Even rust na 50min is lekker’.

De reacties van de leerlingen, of ze de vraag nou wel of niet goed begrepen hebben, waren merendeels (40 van de 59 antwoorden⁴⁰, 68%) positief. Leerlingen vonden de pauze invulling goed, prima, gezellig, leuk en fijn. Andere leerlingen waren neutraler in hun oordeel (n=8, 14%), zij vonden de pauze invulling ‘net als alle andere’ en ‘zoals elke normale pauze’. Zes leerlingen waren negatief over het *aantal* pauzes of de *duur* van de pauzes, of de pauze in het algemeen en lieten zich niet uit over de invulling van de pauzes. Deze leerlingen schreven bijvoorbeeld: ‘nou ik vond het fijner om gewoon een grote pauze te hebben’, ‘er hadden meer pauzes mogen zijn’ en ‘saai, het was heel stil in de school’. Drie leerlingen gaven zowel een positief als een negatief punt aan van de pauzes, die weer betrekking hadden op het aantal of de duur van de pauzes (‘soms wel kort, maar het was ook goed dat we er zoveel hadden’). Ten slotte waren er twee leerlingen die daadwerkelijk iets schreven over de inhoud van de pauzes, namelijk dat je zelf kon weten wat je ging doen (‘ik vond het wel goed, je kon zelf weten wat

---

⁴⁰ Eén leerling heeft deze vraag niet beantwoord.

je ging doen' en 'ik heb geen tafeltennis, voetbal of basketbal gezien. Maar de pauzes kon je zelf invullen').

7.3.6 Verbeterpunten, cijfer op de zomerschool en andere opmerkingen

Aan het einde van de vragenlijst is aan de leerlingen gevraagd wat er beter zou kunnen als de zomerschool volgend jaar opnieuw georganiseerd wordt. Hier konden leerlingen zelf opschrijven wat ze vonden (het was een open vraag). Sommige leerlingen gaven meer dan één suggestie.

Opvallend is dat het grootste aantal leerlingen (n=13, 25% van de 52 leerlingen die deze vraag hebben beantwoord) geen suggestie had ('het was zo wel goed', 'ik zie geen kritische punten' en 'eigenlijk niks'). De suggestie die door leerlingen het meest werd gedaan (12 van de 52 leerlingen, 23%) betrof de docenten. Ze gaven aan voor elk vak een docent te willen, liever docenten te hebben die beter opgeleid zijn en meer vakkennis hebben en dat het makkelijker gemaakt moet worden om iets aan een vakdocent te vragen. Negen leerlingen (17%) hadden verbeterpunten voor het rooster, de pauzes of de algehele duur van de zomerschool. Enkele voorbeelden zijn: 'begin wat eerder en eindig dan om half 2 heb je thuis ook meer tijd om te leren', 'kortere pauze, eerder uit', 'pauze, twee weken was voor sommigen te lang'. Vier leerlingen en nog eens vier leerlingen hadden suggesties voor de uitleg (klassikaal, of lesgeven) en het leermateriaal ('alle boeken op tijd', 'toetsen die je al eerder gemaakt hebt in het schooljaar, waar je een voldoende voor had dat je die niet weer hoeft te doen. Dat scheelt tijd'). Daarnaast gaven drie leerlingen aan dat de motivatie van mede zomerschoolleerlingen wel beter kon ('laat geen mensen toe die niet willen') en nog eens drie leerlingen gaven suggesties voor de kantine ('dat er altijd een kantine was'). Twee leerlingen deden de suggestie om leerlingen met hetzelfde vak bij elkaar in de klas te zetten (dit was kennelijk nog niet het geval). Twee andere leerlingen betrokken de vraag op zichzelf en gaven antwoord als 'dat ik niet veel moet gaan zeuren' en 'de planning van R. en ik'. Ten slotte zijn zes reacties van leerlingen ondergebracht in de categorie 'anders'. Deze suggesties lopen uiteen en hebben bijvoorbeeld betrekking op de eerste dag in de zomerschool ('meer duidelijkheid en ondersteuning, iets leuker tussendoor proberen te maken') en de uitslag van toetsen ('was goed, maar wel gelijk cijfers vertellen')⁴¹.

Ook is aan de leerlingen gevraagd welk cijfer ze de zomerschool zouden geven op een schaal van 1-10. Het laagste cijfer dat één leerling heeft gegeven is een 5. De toelichting hierbij was 'omdat er te lang geen vakdocent voor de klas stond'. Het hoogste cijfer, dat drie leerlingen hebben gegeven, is een 10. Toelichtingen waren: 'het is gewoon goed', 'want ik ben over' en 'omdat ze geweldig zijn'. Er werd door leerlingen het vaakst een 8 gegeven, waarbij het gemiddelde cijfer op de zomerscholen in deze steekproef uitkomt op een 7.95. Dit is 0.1 hoger dan vorig jaar.

Ten slotte is aan de leerlingen gevraagd of ze verder nog iets kwijt wilden wat nog niet aan de orde was geweest. Van de 60 leerlingen uit de steekproef hebben er zes (10%) nog iets

---

⁴¹ Andere suggesties waren: dat je niet steeds naar een ander lokaal moet gaan, er kan wel een rustig muziekje op in de pauze, geen dingen laten aanbranden, meer leerlingen een kans geven.

ingevuld. Twee leerlingen schreven een bedankje en één leerling schreef dat hij over wilde. Drie andere leerlingen gaven een uitgebreidere omschrijving van een feedbackpunt of een bedankje: ‘dat je tussendoor niet mag weten of je de volgende toets beter moet maken! Dat kan kinderen helpen motiveren’, ‘ik vond het onrechtvaardig dat leerlingen met wiskunde in andere klassen alle hoofdstukken apart mochten doen en verspreid over allebei de weken’ en ‘ik ben jullie zeer dankbaar met deze kans die ik heb gekregen en ik hoop dat ik mijn havo kan afronden met een diploma’.

7.4 Conclusie

Uit de analyse van de steekproef leerlingenevaluaties is een duidelijk beeld naar voren gekomen over hoe deelnemende leerlingen over de zomerschool denken, wat hun ervaringen zijn en welke suggesties zij hebben om de zomerschool te verbeteren. De verwachtingen die de leerlingen vóór de zomerschool hadden, kwamen vaak uit. Ook zijn leerlingen van mening dat ze eruit hebben gehaald wat erin zat voor zichzelf en dat zij het meeste geholpen zijn door de docenten en studiecoaches. Het merendeel van de leerlingen vond de sfeer op de zomerschool goed tot uitstekend, evenals de begeleiding door de docenten. Leerlingen waren echter over de vakinhoudelijke expertise van de docenten het meest kritisch in hun suggesties voor verbeterpunten van de zomerschool. In de pauzes gingen leerlingen vaak met elkaar kletsen of even naar het winkelcentrum. De vraag wat ze van de invulling van de pauzes vonden is soms verkeerd begrepen, maar werd positief gewaardeerd. Leerlingen uit de steekproef van de pilot zomerscholen 2014 geven de zomerschool dit jaar een iets hoger cijfer, een 7.95. Kortom, er is een groot aantal positieve aspecten aan de zomerschool, maar er is hier en daar nog ruimte voor verbetering.

Literatuur

Alexander, K.L. & Entwisle, D.R. (1996). Early schooling and educational inequality: Socioeconomic disparities in children's learning. In J. Clark (Ed.), *James S. Coleman*. London: Falmer Press.

Boeije, H. (2002). A purposeful approach to the constant comparative method in the analysis of qualitative interviews. *Quality & Quantity* 36, 391-409.

Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Bont, G. de & Amsing, M.J. (2013). *Handboek Pilot Summer schools*. Amersfoort: BMC Groep.

Bont, G. de & Amsing, M.J. (2014). *Als een speer door de stof: Evaluatierapport van het eerste jaar van de pilot zomerscholen tegen zittenblijven*. Amersfoort: BMC Groep.

Borman, G.D. (2000). The effects of summer school: Questions answered, questions raised. *Monographs of the society for research in Child Development* 65, 119-127.

Borman, G.D. & Dowling, N.M. (2006). Longitudinal Achievement Effects of Multiyear Summer School: Evidence From The Teach Baltimore Randomized Field Trial. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 28 (1), 25-48.

Cooper, H., Charlton, K., Valentine, J.C. & Muhlenbruck, L. (2000). Making the most of summer school: a meta analytic and narrative review. *Monograph of the Society for Research in Child Development* 65, 1-118.

Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) (2013). *Examenmonitor VO 2013*. S.I.: Dienst Uitvoering Onderwijs.

Ellers, S.L. (2009). The effects of a standards-based middle-level summer school program as an intervention to increase academic achievement as measured by standards-based assessments (Proefschrift Capella University). Opgevraagd van <http://www.proquest.com/>

Inspectie van het Onderwijs (2011). *Opbrengsten van het Onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het Onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Jacob, B.A. & Lefgren, L. (2004). Remedial education and student achievement: a regression-discontinuity analysis. *The Review of Economics and Statistics*, 86 (1), 226-244.

Keiler, L.S. (2011). An Effective Urban Summer School: Students' Perspectives on Their Success. *Urban Review*, 43 (3), 358-378.

Mallette, M.H., Schreiber, J.B., Caffey, C., Carpenter, T. & Hunter, M. (2009). Exploring the Value of a Summer Literacy Program on the Learning of At-Risk Adolescents. *Literacy Research and Instruction*, 48 (2), 172-184.

Mariano, L.T. & Martorell, P. (2013). The Academic Effects of Summer Instruction and Retention in New York City. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 35 (1), 96-117.

Matsudaira, J.D. (2008). Mandatory summer school and student achievement. *Journal of Econometrics*, 142 (2), 829-850.

McCombs, J.S., Kirby, S.N. & Mariano, L.T. (2009). *Ending social promotion without leaving children behind: The case of New York City*. New York: Rand Corporation. Geraadpleegd via http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG894.pdf

Neber, H. & Heller, K.A. (2002). Evaluation of a summer school program for highly gifted secondary-school students: The German Pupils Academy. *European Journal of Psychological Assessment*, 18 (3), 214-228.

Roberts, G. & Nowakowski, J. (2004). Addressing the Summer Learning Loss: An Evaluation of the Voyager Summer Reading Intervention Program. In G.D. Borman & M. Boulay (Red.), *Summer Learning: Research, Policies, and Programs* (pp. 165-182). New York: Routledge.

Stevens, B.E. (2005). Just Do It: The impact of a summer school self-advocacy program on depression, self-esteem, and attributional style in learning disabled adolescents (Samenvatting proefschrift Claremont University). Opgevraagd van <http://www.proquest.com/>

Strahler, B.R. (2014). A mixed-methods study: Motivational aspects of a summer reading program for young adolescents with low reading achievement (Samenvatting proefschrift University of Pennsylvania). Opgevraagd van <http://www.proquest.com/>

Bijlagen

Bijlage A: Onderzoekofferte ‘Zomerscholen tegen zittenblijven’

Bijlage B: Overzicht studies zomerscholen 2004-2014

Bijlage C: Interviewleidraad projectleider extern

Bijlage D: Interviewleidraad projectleider intern

Bijlage E: Enquête projectleider extern

Bijlage F: Enquête projectleider intern

Bijlage G: Enquête zomerschooldocent

Bijlage H: Codeboom

Bijlage I: Voorbeeld evaluatieformulier voor deelnemende leerlingen

Bijlage A: Onderzoekofferte ‘Zomerscholen tegen zittenblijven’

Betreft: Onderzoek offerte “Zomerscholen tegen zittenblijven”
Opdrachtgever: VO-raad en CNV Onderwijs
Datum: 26 mei 2014

Uitvoerend onderz. instituut: Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen,
afdeling Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde
Prof. dr. M.C. Timmerman, Hoogleraar Jeugdstudies &
Onderwijsdirecteur Pedok.
S.E. Faber (Msc), Onderwijs- en onderzoeksmedewerker ‘Jeugd
als sociaal verschijnsel’.

Aanleiding

Uit onderzoek is gebleken dat het aantal zittenblijvers binnen het Voortgezet Onderwijs in Nederland relatief hoog is, vergeleken met andere OECD-landen (De Bont & Amsing, 2014). Ruim 1 op de 5 Nederlandse scholieren heeft wel eens een jaar over moeten doen en dat is dan het OECD-gemiddelde van 14,3%. Behalve een barrière in de schoolloopbaan van leerlingen is zittenblijven ook kostbaar (Inspectie van het Onderwijs, 2011). Een en ander is voor de VO-raad en het CNV Onderwijs aanleiding geweest om in de zomer van 2013 te starten met een tweejarige pilotstudie naar de effectiviteit van een educatieve interventie, i.c. de zomerschool, om het zittenblijven te verminderen. Door deelname aan de zomerschool worden leerlingen in staat gesteld vóór het nieuwe schooljaar de gemiste stof te beheersen, waardoor zij alsnog voldoen aan de criteria voor het overgaan naar het volgende leerjaar (De Bont & Amsing, 2014).

Review van de literatuur: effecten van zomerscholen op zittenblijven

In het buitenland is al enige ervaring opgedaan met het inzetten van “summer schools” als interventie tegen zittenblijven. Uit een review-study, gebaseerd op 93 onderzoeken naar de effecten van zomerscholen, blijkt 1^e) dat dergelijke programma’s een positief effect hebben op het kennisniveau van de leerlingen (Cooper et al, 2000). Ten 2de blijkt de pedagogisch-didactische aanpak verschil uit te maken: zomerscholen zijn effectiever wanneer de leerlingen leren in relatief kleine groepen en wanneer de instructie geïndividualiseerd is (Cooper et al, 2000). Een 3de belangwekkend resultaat uit deze studies is dat niet alle leerlingen even zeer profiteren van zomerscholen, m.n. uit sociaal-economische middenklasse gezinnen laten positievere resultaten zien dan leerlingen uit laag opgeleide gezinnen uit de lagere inkomensgroepen (Cooper et al, 2000; Borman, 2000).

Duurzame effecten van zomerscholen op zittenblijven zijn veel minder goed onderzocht. Met name longitudinale studies ontbreken; er zijn geen studies bekend waarin onderzocht is of de effecten na 2 jaar nog meetbaar zijn (MCcombs et al, 2011; Jacob & Lefgren, 2004). In het kader van deze pilotstudie zal een literatuur(review)studie worden uitgevoerd waaruit aanbevelingen voortvloeien voor een kansrijke opzet, implementatie en uitvoering van zomerscholen in Nederland.

Onderzoeksvragen

De door de VO-raad en het CNV Onderwijs geformuleerde onderzoeksvragen zijn:

- 1) Welke bijdrage levert de zomerschool aan het substantieel terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen?
- 2) Draagt de zomerschool bij aan het duurzaam terugdringen van het aantal zittenblijvers in de zomerscholen?

Vraag 1 en 2 worden beantwoord aan de hand van kwantitatieve onderzoeksgegevens.

Daarnaast vraagt de opdrachtgever om kwalitatieve analyses:

- 3) Een beknopte literatuur(review)studie van de zomerschool als interventie vanuit pedagogisch, onderwijskundig en economisch perspectief.
- 4) worden uitgevoerd waaruit aanbevelingen voortvloeien voor een kansrijke opzet, implementatie en uitvoering van zomerscholen in Nederland.

Uitwerking onderzoeksvragen

Ad 1. Welke bijdrage levert de zomerschool aan het substantieel terugdringen van het aantal zittenblijvers in de pilotscholen?

In 2013 is de eerste pilotstudie verricht naar het effect van de zomerscholen in Nederland (De Bont & Amsing, 2013). Na afloop van de zomerscholen 2013 is vastgesteld dat 85% van de deelnemende leerlingen alsnog bevorderd is naar het volgende leerjaar. Hiermee is het gemiddeld aantal zittenblijvers op de pilotscholen afgenomen tot 5,1% (De Bont & Amsing, 2014).

In 2014 zal wederom een pilotstudie worden verricht, aan de hand van dezelfde vragen. Deze betreffen voornamelijk een kwantitatieve analyse:

- Wat is het aantal zittenblijvers per school in het jaar voor de invoering van de pilot (2011-2012)?
- Wat is het aantal zittenblijvers per school gedurende het eerste pilotjaar (2012-2013) en het tweede pilotjaar (2013-2014)?
- Welke relatie is er tussen de zomerschool als interventie en het aantal zittenblijvers over de schooljaren 2010/2011, 2011/2012, 2012/2013 en eventueel 2013/2014?
- Wat is het percentage zittenblijvers binnen de deelnemende scholen?
- Wat is het percentage leerlingen per school dat deelneemt aan de zomerscholen?
- Wat is het percentage leerlingen per school dat de zomerschool succesvol afsluit?
- Wat is het percentage leerlingen per school dat de zomerschool succesvol afsluit ten opzichte van het aantal (potentiele) zittenblijvers
- Trekken leerlingen een eindsprint waardoor ze geen zomerschool hoeven te doen?

- Wat is het landelijke beeld wat betreft het aantal zittenblijvers per schooljaar en per schoolsoort voor de schooljaren 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013 en eventueel 2013-2014?
- Wat het beeld bij de niet-pilotscholen (met een vergelijkbare zomerschool) wat betreft het aantal zittenblijvers voor de schooljaren 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013 en eventueel 2013-2014?
- Wat zijn de verschillen ten opzichte van de pilotscholen, de niet-pilotscholen en het landelijke beeld wat betreft het aantal zittenblijvers?

Ad 2. Draagt de zomerschool bij aan het duurzaam terugdringen van het aantal zittenblijvers in de zomerscholen?

Oftewel, is er sprake van een duurzame interventie of wordt het zittenblijven uitgesteld?

Om deze vraag te beantwoorden wordt er gekeken of de groep scholieren die alsnog bevordert zijn, na afloop van de pilot uit 2013, dit schooljaar ook overgaan. Kortom; wat is het percentage leerlingen per school dat de zomerschool in het eerste pilotjaar succesvol heeft afgerond en vervolgens het volgende leerjaar ook succesvol afsluit?

Onderzoeksvragen kwalitatieve analyse:

Ad 3. Wat is er in de literatuur bekend over zomerscholen als interventie vanuit een pedagogisch, onderwijskundig en economisch perspectief?

Middels een beknopte literatuur(review)studie zal er gekeken worden wat er geschreven wordt over zomerscholen als interventie .

Ad.4 Hoe hebben de deelnemende scholen de pilot uitgewerkt en wat was hierbij de procedure?

Om deze vraag te beantwoorden zal er gekeken worden wat een rol heeft gespeeld tijdens de aanlooperperiode en de uitvoering van de pilot.

- Wat ging er goed in de organisatie en wat kon er beter?
- Wat zijn de overeenkomsten en de verschillen tussen de uitgevoerde zomerscholen welke mogelijk tot accentverschillen in de uitkomsten hebben geleid (gelet op de verschillende vakken, personele inzet, toetsing)?
- Gelet op de uitvoering en de implementatie, welke factoren zijn er te onderscheiden welke van invloed zijn geweest op het laten slagen van de pilot?

Wensen en voorkeuren opdrachtgever:

De opdrachtgever geeft aan dat de belasting voor de pilotscholen en de deelnemende leerlingen, wat betreft de dataverzameling, zo beperkt mogelijk moet zijn. Daarnaast dient er in juni 2014 gestart te worden met het uitwerken van het onderzoek en zal er een rekening gehouden moeten worden met een piekbelasting rond de zomerschoolperiode (21 juni-21 juli).

Werkwijze:

Om de kwantitatieve onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zal allereerst gebruik gemaakt worden van de gegevens die beschikbaar zijn op Schoolvensters. Dit betreft het aantal zittenblijvers in de voorgaande jaren, landelijke gezien en specifiek voor de deelnemende scholen. Daarnaast zullen de actuele cijfers, wat betreft de zittenblijvers, opgevraagd moeten worden bij de deelnemende scholen. Deze data zal verzameld worden voorafgaand aan de zomerscholen. Tijdens en na afloop van de zomerscholen zullen de gegevens verzameld worden van het aantal leerlingen per school dat deelneemt aan een zomerscholen en of deze succesvol is afgerond.

Wat betreft het beantwoorden van de kwalitatieve onderzoeksvragen zal een bondige literatuurstudie gedaan worden. Om inzicht te krijgen in de verschillende manieren van aanpak per school en de daarbij behorende uitdagingen en problemen, zullen evaluatiegesprekken gevoerd worden met docenten en studietoelichters over de projectuitvoering. Dit vindt plaats na de zomerscholen. Aan de hand van interviews zal er geprobeerd worden een antwoord te vinden op de vraag of bepaalde leerlingen (die net wel of net niet zijn blijven zitten) een eindsprint trekken om daarmee te voorkomen dat ze aan de zomerscholen mee hoeven te doen.

Na afloop van de zomerscholen en na het inventariseren van alle data zullen de resultaten uitgewerkt en gepresenteerd worden in een onderzoeksrapport.

Planning:

De werkzaamheden zullen zich uitstrekken over 3 periodes van juni t/m 15 oktober 2014.

- 1 juni-20 juni. Dataverzameling wat betreft een prognose en het uiteindelijk aantal zittenblijvers en deelnemers aan de zomerscholen.
- 21 juni- 21 juli. Dataverzameling tijdens de zomerscholen. Inventarisatie van het aantal deelnemers aan de zomerscholen en het aantal leerlingen dat de zomerschool succesvol afsluit.
- 21 juli- 15 oktober. Verwerken van de resultaten en een evaluatie van het verloop van de zomerscholen. Deze worden uitgewerkt tot een onderzoeksrapport.

Bijlage B: Overzicht studies zomerscholen 2004-2014

Bron	Land	Populatie	Onderzoeksdesign	Duur van interventie (korte/lange termijn)	Aard van de interventie	Doel	Resultaat (effectief?)
Jacob & Lefgren (2004)	USA	Steekproef van 147.894 leerlingen uit de 3rd en 6th grade (groep 5 en groep in Nederland, 9 en 12 jaar) Interventie is gericht op 'low-achieving students'.	Quasi-experimenteel (' <i>regression discontinuity design</i> ') Er wordt in het artikel niet beschreven of er gebruik is gemaakt van een controlegroep.	Zes weken, gericht op korte termijn (leerstof aanbieden gericht op de toets die aan het einde van de zomerschool wordt afgenomen en op basis daarvan wordt bepaald of de leerling overgaat). Groepjes van maximaal 15 leerlingen.	De interventie richt zich op lezen en wiskunde.	Het doel van deze interventie is het onderzoeken van het causale effect van het volgen van een zomerschool en zittenblijven op de prestaties van leerlingen.	Ja, voor leerlingen uit de 3rd grade. Voor hen blijkt dat de zomerschool substantieel bijdraagt aan toenemende prestaties. Dit blijkt niet het geval voor leerlingen uit de 6th grade.
Borman &	USA	438 leerlingen	Gerandomiseerd	De	Vrijwillige	Het doel van deze	Ja, indien

Dowling (2006)		<p>experimentele groep 248 leerlingen controle groep</p> <p><i>Kindergarten</i> en 1st <i>grade</i> (groep 2 en drie in Nederland, 6 en 7 jaar)</p> <p>Interventie is gericht op leerlingen met een lage sociaaleconomische status.</p>	<p>veld-experiment, in combinatie met een pre- en posttest ('<i>norm referenced reading achievement test</i>')</p>	<p>interventie loopt drie jaar (lange termijn), elk jaar duurt het programma zeven weken).</p>	<p>deelname van leerlingen (geworven op 10 scholen). De interventie richt zich op lezen. Studenten (<i>high school</i> en <i>college</i>) begeleiden de leerlingen tijdens de interventie ('<i>student-teachers</i>').</p>	<p>interventie is het onderzoeken van de effecten van een meerjarig zomerschool programma om het effect van '<i>summer learning loss</i>' tegen te gaan en op de lange termijn de prestaties van leerlingen op het gebied van lezen te verbeteren.</p>	<p>leerlingen meer dan gemiddeld aanwezig waren bij de bijeenkomsten (twee of meer zomers van het experiment, dit was essentieel voor verbeterde prestatie uitkomsten). Dit bleek een significant effect te hebben op de totale lees- en schrijfvaardigheid, de woordenschat en tekstbegrip. Dit was het geval bij ongeveer de helft van de deelnemende leerlingen.</p>
Matsudaira (2008)	USA	<p>In totaal 338.608 leerlingen uit de 3rd en 5th <i>grade</i> (groep 5 en groep 7 in Nederland, 9 en 11 jaar).</p>	<p>De leerlingen (een subset) zijn geselecteerd op basis van een administratieve dataset. Het onderzoek is quasi-experimenteel ('<i>regression</i></p>	<p>De interventie duurt zes weken (korte termijn).</p>	<p>Deelname is voor leerlingen verplicht. De interventie richt zich op lezen en wiskunde.</p>	<p>Het onderzoeken van het effect van het volgen van een zomerschool op de prestaties van leerlingen voor de vakken wiskunde en lezen.</p>	<p>Ja, standaarddeviatie van .12 hoger op wiskunde en lezen (positief effect, op korte termijn). Het blijkt wel dat leerlingen uit hogere leerjaren meer profiteren van</p>

			<i>discontinuity design</i> ’).				de zomerschool dan leerlingen uit lagere leerjaren.
Ellers (2009)	USA	60 leerlingen experimentele groep 60 leerlingen controle groep Leerlingen zijn afkomstig uit de 7th en 8th grade, net afgerond (klas 1 en 3 middelbare school in Nederland, 13 en 14 jaar) Interventie is gericht op zogenaamde ‘ <i>struggling students</i> ’	Quasi-experimenteel, met een pre- en posttest aan het eind van jaar één en een posttest aan het eind van jaar twee.	De interventie duurt twee jaar (lange termijn) en duurt zes weken totaal, waarna aan eind van het eerste jaar een toets wordt afgenomen en ook een toets aan het eind van jaar twee.	De interventie richt zich op lezen en schrijven (<i>‘language arts’</i>) en wiskunde.	Het doel van dit onderzoek is om te bepalen of een zomerschool prestaties kan verbeteren op basis van een gestandaardiseerde toets (<i>‘standards-based assessment’</i>).	Nee, wanneer gecontroleerd werd voor factoren als leerjaar, geslacht, sociaaleconomische status werden er geen significante positieve effecten gevonden van het deelnemen aan een zomerschool (zoals gemeten is op basis van de scores op de gestandaardiseerde toetsen). Dit was het geval voor zowel wiskunde als lezen en schrijven. Het kan zijn dat dit veroorzaakt is, volgens de auteur, door andere interventies gedurende het schooljaar.
Hatt et al. (2009)	UK	In totaal 273 leerlingen uit de 11th grade (klas 4	Kwantitatief en kwalitatief: literatuurstudie,	Vier tot zeven dagen gericht op	De interventie richt zich op de overgang van	Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken in	De resultaten suggereren dat de zomerschool heeft

		<p>en 5 middelbare school in Nederland, 15 en 16 jaar) (korte termijn)</p> <p>Daarnaast nog 587 uit de <i>10th grade</i> (klas 4 van de middelbare school in Nederland, 16 jaar) (lange termijn)</p> <p>Interventie is gericht op leerlingen afkomstig uit lagere sociaal economische klassen</p>	<p>interviews, enquêtes, longitudinale data, jaarlijkse verslagen, data (profielen) van deelnemers en deelnemers uit het verleden, pre- en post vragenlijsten over het effect van de zomerschool op (korte termijn) de houdingen van deelnemers en plannen om naar <i>higher education</i> te gaan.</p> <p>Lange termijn: interviews met jongeren en e-mail contact met andere betrokkenen (telefonische interviews, emailcontact met managers, docenten).</p>	de overgang van voortgezet onderwijs naar hoger onderwijs (korte termijn).	voortgezet onderwijs naar hoger onderwijs.	welke omvang en met welke redenen het zomerschool programma de deelnemers en hun schoolloopbanen heeft beïnvloed.	gezorgd voor een transformatie in schoolloopbanen. Het ervaren van verschillende manieren van sociale interactie, door het zomerschool programma, was positief en hielp de deelnemers om twijfels te overwinnen voor wat betreft het naar het hoger onderwijs gaan en de hiermee gepaard gaande omgeving. Het programma stimuleerde hun aspiraties en hielp om zichzelf comfortabel te voelen en gaf hen vertrouwen om verder te gaan met hun plannen om naar het hoger onderwijs te gaan.
Mallette et al. (2009)	USA	30 leerlingen uit de <i>7th</i> en <i>8th grade</i> :	In het artikel staat niet door middel	De interventie	De interventie richt zich op	Het doel van dit onderzoek was om	Ja, scores op de post-test waren

	<p>achttien uit <i>7th grade</i> en twaalf uit <i>8th grade</i> (klas 1 en twee middelbare school in Nederland, 13 en 14 jaar)</p> <p>De leerlingen zijn afkomstig uit gezinnen met lage inkomens.</p>	<p>van welke methode leerlingen geselecteerd zijn. Wel wordt aangegeven dat deze leerlingen een dusdanig aantal vakken niet hadden gehaald en dat ze op basis daarvan zouden blijven zitten. Van deze leerlingen had 75% de standaarden van de 'state-assessment' niet gehaald. Er wordt een pre- en een post-test afgenomen om het niveau van de leerlingen te bepalen.</p>	<p>duurt zes weken, waarvan per week drie dagen aan het programma besteed worden en het wordt afgesloten met een toets (korte termijn). De interventie is echter ook gericht op de lange termijn doordat de leerlingen in het jaar na de interventie ook gevolgd worden (of zij het jaar na de interventie ook overgaan</p>	<p>lezen en wordt begeleid door tutors (studenten van de Master <i>Reading and Language Studies</i>) en door lokale docenten (het onderdeel dat zij gaven was gericht op het beroeps-perspectief).</p>	<p>de korte- en lange termijn-effecten van een zomerschool programma gericht op lezen en schrijven ('<i>literacy</i>') onderzoeken van de korte- en lange termijn waarde van zo'n programma voor '<i>at-risk</i>' leerlingen.</p>	<p>significant hoger dan scores op de pre-test. Leerlingen hebben dus een significante groei doorgemaakt op het gebied van lezen en schrijven. Ook op de lange termijn blijkt dat het programma een klein effect heeft op de groei in het vermogen tot lezen en schrijven. Van de 27 leerlingen die na de interventie overgingen, gingen er een jaar later 10 over naar het volgende leerjaar (dit is een rendement van 37%).</p>
--	--	--	---	--	---	---

				naar het volgende leerjaar).			
Keiler (2011)	USA	De interventie had betrekking op 35 leerlingen, waarbij vier – door docenten geselecteerde – leerlingen als <i>casestudy</i> hebben gefungeerd. Dit waren twee jongens en twee meisjes, waarvan drie leerlingen ‘ <i>senior</i> ’ waren (derde klas middelbare school in Nederland, 15 jaar) en één jongen was ‘ <i>sophomore</i> ’, (tweede jaar middelbare school, 14 jaar). In het artikel wordt niet beschreven hoe de 35 leerlingen geselecteerd zijn.	Het onderzoeksdesign was kwalitatief van aard. De gebruikte methoden zijn <i>case study</i> (van vier leerlingen), interviews, observaties en documentanalyse.	De interventie duurt zes weken, waarvan vier dagen per week aan de interventie worden besteed. Het programma richt zich niet op de lange termijn.	De interventie richt zich op het vak biologie en wordt begeleid door docenten van de eigen scholen (enkelen hebben de leerlingen daarvoor zelf lesgegeven) en tutoren (<i>‘undergraduate’</i> en middelbare school leerlingen, 16-22jr) en een tutoren leider. De lessen vonden plaats in een klas van 35 leerlingen en daarnaast in kleine groepjes van twee tot vier leerlingen.	Het doel van dit onderzoek is het verbeteren van het begrip van de leerstof bij de deelnemende leerlingen, hun prestatie op de het gestandaardiseerde examens te verbeteren wat nodig is om te slagen en de attitudes van leerlingen over leren te verbeteren.	Ja, uit het onderzoek blijkt dat de vier leerlingen positief gereageerd hebben op het programma. Van de vier studenten hebben allen hun toets score verbeterd (met minimaal 20 punten boven de overgangsnorm opgelegd door de staat, waarbij drie van de vier leerlingen doelscore van het programma bereiken). Ook blijkt uit dit onderzoek dat leerlingen die falen op een bepaald gebied op school, weer kunnen opbloeien wanneer zij zinvolle leerervaringen

							opdoen bij leerkrachten die geloven in hun vermogen om succes te hebben. Hierbij waren drie factoren belangrijk: het betrekken van studenten bij de inhoud, het monitoren of leerlingen de stof begrijpen en wederzijds respect tussen docent en leerling (effectieve factoren).
Mariano & Martorell (2013)	USA	Totaal 57.889 leerlingen uit de <i>5th grade</i> (groep 7 in Nederland, 10 en 11 jaar)	Quasi-experimenteel (' <i>regression discontinuity design</i> ') Er wordt in het artikel niet beschreven of er gebruik is gemaakt van een controlegroep.	De interventie duurt twee maanden (juli en augustus), waarvan vier dagen per week 4.5u per dag wordt gewerkt (korte termijn).	De interventie richt zich op Engelse taal en wiskunde.	In dit onderzoek wordt gekeken naar het causale effect van deelname aan een zomerschool en zittenblijven op toekomstige schoolse prestaties van leerlingen uit de <i>5th grade</i> .	Ja, er is een bescheiden positief effect gevonden van de zomerschool op het gebied van prestaties voor Engels, maar geen robuust effect op wiskunde.

Bijlage C: Interviewschema projectleider extern

Interviewleidraad Projectleiders extern

Algemene gegevens

Naam:.....

Geslacht: m / v (doorhalen wat niet van toepassing is)

Leeftijd: .....

Naam en plaats deelnemende school:

.....
.....

I. Voorbereiding op de Zomerschool

1. Hoeveel weken voor aanvang van de zomerscholen was u actief betrokken bij de voorbereiding en organisatie op deze school?
2. Indien u vooraf betrokken was, wat waren uw werkzaamheden?
3. Heeft u zicht op leerlingen uit de prognose die een 'eindsprint' hebben getrokken, zodat zij niet naar de Zomerschool hoefden? Wat is uw indruk hiervan?
4. Bent u gedurende de voorbereiding van de Zomerschool tegen problemen aangelopen? (Andere knelpunten?)
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
5. Wat vond u, terugkijkend op de voorbereiding van de Zomerschool, goed gaan?
6. Wat zou er in de voorbereiding op de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
7. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de voorbereiding?

II. Uitvoering van de Zomerschool

1. Wat is het rooster (d.w.z. begintijd, pauzes, eindtijd) van de leerlingen tijdens de zomerscholen?
2. De Zomerschool-leerlingen kunnen eerstegraadsdocenten (wiskunde, Engels, scheikunde, economie en M&O) via Skype raadplegen. Wat is uw indruk in hoeverre hier door de leerlingen gebruik van is gemaakt?
3. Wat is uw indruk van het type leerling die deelneemt aan de Zomerschool?
4. Bent u gedurende de uitvoering van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
5. Wat vond u, terugkijkend op de uitvoering van de Zomerschool, goed gaan?
6. Wat zou er in de uitvoering van de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
7. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de uitvoering?

III. Evaluatie

1. Kunt u uw visie op de Zomerschool onder woorden brengen?

2. Heeft u zicht op hoe het concept ‘Zomerscholen’ binnen het onderwijsteam (van de school waarin u functioneert) werd ontvangen?
- Zo ja, hoe?
3. Om welke redenen is het wel/ of geen goed initiatief?
4. Is de Zomerschool volgens u een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen?
Wat zijn hiervoor uw argumenten?
5. Welke factoren dragen volgens u bij aan het succes van de Zomerschool?
  - a. (indien weinig respons): Hierbij kunt u bijvoorbeeld denken aan factoren op gebied van organisatie, leerling(en), zomerschooldocent(en).
6. Heeft u nog suggesties om de effectiviteit van de Zomerschool te vergroten?
7. Heeft u nog andere opmerkingen?

Bijlage D: Interviewschema projectleiders intern

Interviewleidraad Projectleiders intern

Algemene gegevens

Naam:.....
.....

Geslacht: m / v (doorhalen wat niet van toepassing is)

Leeftijd: .....

Naam en plaats deelnemende school:

.....
.....

Reguliere functie binnen de

school:.....

I. Voorbereiding op de Zomerschool

8. Vooraf aan de zomerscholen is er een prognose opgesteld van het verwachte aantal deelnemende leerlingen aan de Zomerschool. Wat waren de voorwaarden van deze prognose? (Met andere woorden: waar moesten de leerlingen aan voldoen om tot deze prognose te behoren? Bijvoorbeeld: hoeveel onvoldoendes mochten ze maximaal hebben?)
9. In hoeverre wijkt het aantal leerlingen dat daadwerkelijk deelneemt aan de Zomerschool af van het aantal dat in de prognose is gesteld?
  - Als er sprake is van een verschil: heeft u hier een verklaring voor?
10. Wat is uw indruk: zijn er leerlingen uit de prognose die een 'eindsprint' hebben getrokken, zodat zij niet naar de Zomerschool hoefden? Wat is uw indruk hiervan?
11. Hoeveel tijd (dagen) zat er tussen de rapportbespreking en de start van de zomerscholen?
12. Bent u gedurende de voorbereiding van de Zomerschool tegen problemen aangelopen? (Andere knelpunten?)
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
13. Wat vond u, terugkijkend op de voorbereiding van de Zomerschool, goed gaan?
14. Wat zou er in de voorbereiding op de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
15. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de voorbereiding?

II. Uitvoering van de Zomerschool

8. Voorafgaand aan de Zomerschool heeft er een intake van de leerling(en) plaatsgevonden. Wie waren hierbij – in de meeste gevallen – aanwezig? Ouders, leerling, zomerschooldocent, eigen docent van het vak, mentor, decaan, projectleiders (intern, extern) (doorhalen wat niet van toepassing is)
9. Heeft de ‘warme’ overdracht plaatsgevonden **voordat** de Zomerschool begon?
- Ja
  - Nee
    - i. Indien ‘Nee’, waarom niet?
10. Was het ‘dossier’ (contract leerling, contactgegevens school en leerling, duidelijk geformuleerde hulpvraag, gedetailleerde stofomschrijving, gedetailleerde toetsomschrijving, verzegelde envelop met eindtoets en correctiemodel) van de leerling compleet (volledig)?
- Ja, volledig
  - Nee, het volgende ontbrak:

.....
.....

en op tijd?

11. Was het dossier op tijd?

- Ja
- Nee, wanneer wel?

.....
.....

Is er volgens u kostbare tijd verloren gegaan?

.....
.....

12. Hoeveel zomerschool-docenten waren er aanwezig? (totaal)

- .....(invullen)

13. Hoeveel zomerschool-docenten hadden een 1^e graads bevoegdheid en wat was hun vak?

- ..... (aantal)

.....
.....(vakken)

14. Hoeveel zomerschool-docenten hadden een 2^e graads bevoegdheid en wat was hun vak?

- ..... (aantal)

.....
.....(vakken)

15. Hoeveel nog niet-bevoegde docenten waren er aanwezig en wat is hun (beoogd) afstudeervak?

- ..... (aantal)

.....
.....(vakken)

16. Zijn er naast docenten ook studietoelichters (bijvoorbeeld vanuit de organisatie Studiekring) op deze school ingezet ter begeleiding?

- Ja
- Nee

17. Zo ja, hoeveel waren dat er en wat is hun vooropleiding?

- ..... (aantal)

.....
.....(opleiding)

18. Kunt u toelichten waarom de studietoelichters wel of niet zijn ingezet?

19. De Zomerschool-leerlingen kunnen eerstegraadsdocenten (wiskunde, Engels, scheikunde, economie en M&O) via Skype raadplegen. Wat is uw indruk in hoeverre hier door de leerlingen gebruik van is gemaakt?

20. Wat is uw indruk van het type leerling die de Zomerschool volgt?

21. Bent u gedurende de uitvoering van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?

- Zo ja, hoe is dit opgelost?

22. Wat vond u, terugkijkend op de uitvoering van de Zomerschool, goed gaan?

23. Wat zou er in de uitvoering van de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?

24. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de uitvoering?

III. Evaluatie

8. Kunt u uw visie op de Zomerschool onder woorden brengen?

9. Hoe werd het concept 'Zomerscholen' binnen het team (het onderwijsteam van de school, dus niet het zomerschool-team) ontvangen?

10. Om welke redenen is het wel/ of geen goed initiatief?

11. Is de Zomerschool volgens u een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen?

Wat zijn hiervoor uw argumenten?

12. Welke factoren dragen volgens u bij aan het succes van de Zomerschool?

- a. (indien weinig respons): Hierbij kunt u bijvoorbeeld denken aan factoren op gebied van organisatie, leerling(en), zomerschooldocent(en).

13. Heeft u nog suggesties om de effectiviteit van de Zomerschool te vergroten?

14. Heeft u nog andere opmerkingen?

Bijlage E: Enquête projectleider extern

Enquête projectleiders extern

Algemene gegevens

Naam:.....

Geslacht: m / v

Leeftijd:.....

Naam en plaats deelnemende

school:.....

I. Voorbereiding op de Zomerschool

1. Hoeveel weken voor aanvang van de zomerscholen was u actief betrokken bij de voorbereiding en organisatie op deze school?
2. Indien u vooraf betrokken was, wat waren uw werkzaamheden?
3. Heeft u zicht op leerlingen uit de prognose die een ‘eindsprint’ hebben getrokken, zodat zij niet naar de Zomerschool hoefden? Wat is uw indruk hiervan?
4. Bent u gedurende de voorbereiding van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
5. Wat vond u, terugkijkend op de voorbereiding van de Zomerschool, goed gaan?
6. Wat zou er in de voorbereiding op de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
7. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de voorbereiding?

II. Uitvoering van de Zomerschool

8. Wat is het rooster (d.w.z. begintijd, pauzes, eindtijd) van de zomerscholen?
9. Wat is uw indruk van het type leerling die deelneemt aan de Zomerschool?
10. Bent u gedurende de uitvoering van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
11. Welke punten vond u, terugkijkend op de uitvoering van de Zomerschool, goed gaan?
12. Wat zou er in de uitvoering van de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
13. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de uitvoering?

III. Evaluatie

14. Kunt u uw visie op de Zomerschool onder woorden brengen?

15. Om welke redenen is het wel/ of geen goed initiatief?

16. Is de Zomerschool volgens u een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen?

Wat zijn hiervoor uw argumenten?

17. Welke factoren dragen volgens u bij aan het succes van de Zomerschool? (factoren op gebied van de organisatie, de leerling(en), de zomerschooldocent(en))

18. Heeft u nog suggesties om de effectiviteit van de Zomerschool te vergroten?

19. Heeft u nog andere opmerkingen?

HARTELIJK DANK VOOR HET INVULLEN!

Bijlage F: Enquête projectleider intern

Enquête Projectleiders intern

Algemene gegevens

Naam:.....

Geslacht: m / v

Leeftijd:.....

Naam en plaats deelnemende school:

.....

.....

Reguliere functie binnen de

school:.....

I. Voorbereiding op de Zomerschool

1. Vooraf aan de Zomerscholen is er een prognose opgesteld van het verwachte aantal deelnemende leerlingen. Wat waren de voorwaarden van deze prognose? (Met andere woorden: waar moesten de leerlingen aan voldoen om tot deze prognose te behoren? Bijvoorbeeld: hoeveel onvoldoendes mochten leerlingen maximaal hebben?)

2. In hoeverre wijkt het aantal leerlingen dat daadwerkelijk deelneemt aan de Zomerschool af van het aantal dat in de prognose is gesteld?

- Als er sprake is van een verschil: heeft u hier een verklaring voor?

3. Zijn er leerlingen uit de prognose die een 'eindsprint' hebben getrokken, zodat zij niet naar de Zomerschool hoefden? Wat is uw indruk hiervan?

4. Hoeveel tijd (dagen) zat er tussen de rapportbespreking en de start van de zomerscholen?

5. Bent u gedurende de voorbereiding van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?

- Zo ja, hoe is dit opgelost?

6. Wat vond u, terugkijkend op de voorbereiding van de Zomerschool, goed gaan?

7. Wat zou er in de voorbereiding op de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?

8. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de voorbereiding?

II. Uitvoering van de Zomerschool

9. Voorafgaand aan de Zomerschool heeft er een intake van de leerling(en) plaatsgevonden. Wie waren hierbij – in de meeste gevallen – aanwezig?

(Gelieve degenen laten staan die van toepassing zijn – wie niet aanwezig was kan d.m.v. ‘backspace’ weggehaald worden)

Ouders, leerling, zomerschooldocent, eigen docent van het vak, mentor, decaan, projectleider intern, projectleider extern

- Anderen, namelijk:

.....
.....

10. Heeft de ‘warme’ overdracht naar de zomerschool-docent plaatsgevonden **voordat** de Zomerschool begon?

- Ja
- Nee
  - i. Indien ‘Nee’, waarom niet?

.....
.....

11. Was het ‘dossier’ (met daarin: contract van de leerling, contactgegevens school en leerling, duidelijk geformuleerde hulpvraag, gedetailleerde stofomschrijving, gedetailleerde toets omschrijving, verzegelde envelop met eindtoets en correctiemodel) van de leerling(en) compleet (volledig)?

- Ja
- Nee, het volgende ontbrak:

.....
.....

12. Was het dossier/de dossiers op tijd?

- Ja
- Nee, wanneer was het wel aanwezig?

.....
.....

Is er hierdoor tijd verloren gegaan?

.....
.....

13. Hoeveel zomerschool-docenten waren er in totaal aanwezig? (Gelieve het antwoord op de plaats van de stippellijn in te vullen)

- ..... (invullen)

14. Hoeveel zomerschool-docenten hadden een 1^e graads bevoegdheid en wat was hun vak? (Gelieve het antwoord dat van toepassing is op de plaats van de stippellijn in te vullen en daaronder op de stippellijn het vak/de vakken per docent in te vullen)

- ..... (aantal)

Vak/vakken:

.....
.....

15. Hoeveel zomerschool-docenten hadden een 2^e graads bevoegdheid en wat was hun vak? (Gelieve het antwoord dat van toepassing is op de plaats van de stippellijn in te vullen en daaronder op de stippellijn het vak/de vakken per docent in te vullen)

- ..... (aantal)

Vak/vakken:

.....
.....

16. Hoeveel nog niet-bevoegde docenten waren er aanwezig en wat is hun (beoogd) afstudeervak? (Gelieve het antwoord op de plaats van de stippellijn in te vullen en daaronder op de stippellijn het vak/de vakken per docent in te vullen)

- ..... (aantal)

Vak/vakken:

.....
.....

17. Zijn er naast de docenten ook studietoelichters (bijvoorbeeld vanuit de organisatie ‘Studiekring’) op deze school ingezet ter begeleiding?

- Ja
- Nee

Zo ja, hoeveel waren dat er en wat is hun vooropleiding? (Gelieve het aantal op de plaats van de stippellijn in te vullen en daaronder op de plaats van de stippellijn de (voor)opleiding van de studietoelichter)

- ..... (aantal)

.....
.....(opleiding)

18. Kunt u toelichten waarom de studiecoaches wel of niet zijn ingezet?
19. De Zomerschool-leerlingen kunnen eerstegraadsdocenten (wiskunde, Engels, scheikunde, economie en M&O) via Skype raadplegen. Wat is uw indruk in hoeverre hier door de leerlingen gebruik van is gemaakt?
20. Wat is uw indruk van het type leerling die de Zomerschool volgt?
21. Bent u gedurende de uitvoering van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?
  - Zo ja, hoe is dit opgelost?
22. Welke punten vond u, terugkijkend op de uitvoering van de Zomerschool, goed gaan?
23. Wat zou er in de uitvoering van de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
24. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de uitvoering?

III. Evaluatie

25. Kunt u uw visie op de Zomerschool onder woorden brengen?
26. Hoe werd het concept 'Zomerscholen' binnen het onderwijsteam van de school (waar u in functioneert) ontvangen?
27. Om welke redenen is het wel/ of geen goed initiatief?
28. Is de Zomerschool volgens u een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen?
  - Wat zijn hiervoor uw argumenten?
29. Welke factoren dragen volgens u bij aan het succes van de Zomerschool? (factoren op gebied van de organisatie, de leerling(en), de zomerschooldocent(en))
30. Heeft u nog suggesties om de effectiviteit van de Zomerschool te vergroten?
31. Heeft u nog andere opmerkingen?

HARTELIJK DANK VOOR HET INVULLEN!

Bijlage G: Enquête zomerschooldocent

Beste Zomerschooldocent,

De onderstaande enquête bevat vragen over de voorbereiding, uitvoering, toetsing en evaluatie van de Zomerschool waar u aan heeft meegewerkt. Wij vragen u om deze enquête zo volledig mogelijk in te vullen. Op die manier kan een gedegen onderzoek naar de effectiviteit en de evaluatie van het project Zomerscholen uitgevoerd worden. Alvast heel hartelijk dank voor het invullen!

Namens de Rijksuniversiteit Groningen,

S.E. Faber MSc. (onderzoeker)

A.F. Kievitsbosch MSc. (onderzoeker)

Enquête Zomerschooldocent

Algemene gegevens

Geslacht: m / v

Leeftijd: .....

Naam en plaats deelnemende school:

.....

Opleiding:

.....

Voor het geven van welk(e) vak(ken) bent u/wordt u opgeleid?

.....

Bevoegdheid: 1^e graads

2^e graads

Nog niet bevoegd want nog studerend aan lerarenopleiding

Anders, namelijk: Studie-coach

Is dit de eerste keer dat u meedoet aan het project de Zomerschool?

- Ja
- Nee, de ..... keer

-

I. Voorbereiding op de Zomerschool

1. Wanneer wist u dat u definitief op de Zomerschool ingezet zou worden?

- Hoeveel dagen voor aanvang?

2. Voorafgaand aan de start van de Zomerschool heeft er per leerling een intake plaatsgevonden. Was u hierbij aanwezig en zo ja, bij hoeveel leerlingen?

3. Wanneer vond de 'warme' overdracht van de eigen docent naar u als Zomerschooldocent plaats? Hoeveel dagen voor aanvang van de Zomerschool?

4. Was het 'dossier' (met daarin: contract van de leerling, contactgegevens school en leerling, duidelijk geformuleerde hulpvraag, gedetailleerde stofomschrijving, gedetailleerde toets omschrijving, verzegelde envelop met eindtoets en correctiemodel) van de leerling(en) compleet (volledig)?

- Ja
- Nee, het volgende ontbrak:

.....

5. Was het dossier/de dossiers op tijd?

- Ja
- Nee, wanneer was het wel aanwezig?

.....

Is er hierdoor tijd verloren gegaan?

.....

5. Heeft u zich kunnen voorbereiden op de Zomerschool?

- Hoe heeft u dit gedaan?
- En was dit naar uw mening voldoende?

6. Bent u gedurende de voorbereiding van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?

- Zo ja, hoe zijn deze opgelost?

7. Wat vond u, terugkijkend op de voorbereiding van de Zomerschool, goed gaan?

8. Wat zou in de voorbereiding op de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?

9. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de voorbereiding?

II. Uitvoering van de Zomerschool

10. Hoeveel leerlingen had u in uw groep?
- ..... (aantal)
  - Kunt het geslacht, leerjaar, leerweg en vak(ken) aangeven?
11. Heeft u aan leerlingen uit **andere groepen** uw ‘eigen’ vak (het vak waarvoor u bent aangesteld) gedoceerd?
- Zo ja, hoeveel?
.....
  - Kunt het geslacht, leerjaar, leerweg, en vak(ken) aangeven?
12. Heeft u aan leerlingen **binnen uw groep** ook andere vakken gedoceerd, dan uw ‘eigen’ vak (dat wil zeggen het vak waarvoor u bent aangesteld)?
- Ja
    - Zo ja, hoeveel leerlingen? .....
    - Kunt u het geslacht, leerjaar, leerweg en vak(ken) aangeven?
  - Nee
13. Voelde u zich bekwaam genoeg om andere vakken te doceren dan uw eigen vak?
Waarom wel, waarom niet? Kunt u dit toelichten?
14. Bent u van mening dat er genoeg stof was aangeleverd voor leerlingen die u begeleid heeft? (Met andere woorden: hadden de leerlingen genoeg werk te doen?)
15. De Zomerschool-leerlingen kunnen eerstegraadsdocenten (wiskunde, Engels, scheikunde, economie en M&O) via Skype raadplegen. Wat is uw indruk in hoeverre hier door de leerlingen gebruik van is gemaakt?
16. Wat is uw indruk van het type leerling die deelneemt aan de Zomerschool?
17. Kunt u beschrijven wat uw indruk is van het groepsproces binnen de Zomerschool? (Bijvoorbeeld: uw indruk van het effect van in een relatief klein groepje intensief begeleid worden, helpt het om leerlingen in kleine groepjes per vak bij elkaar te zetten, trekken leerlingen naar elkaar toe, wat gebeurt er in de pauze, is er sprake van een bepaalde ‘commitment’)
18. Heeft u als Zomerschooldocent het idee dat er in uw groep leerlingen zijn die geprobeerd hebben om een ‘eindsprint’ te trekken (d.w.z. hard werken aan het einde van het schooljaar, zodat zij niet hoeven deel te nemen aan de Zomerschool)? Kunt u dit toelichten?
19. Beloont de Zomerschool naar uw mening ‘uitstelgedrag’? (Met andere woorden: een leerling die het hele jaar maar matig zijn best doet in de klas, omdat er teruggevallen kan worden op de Zomerschool) Kunt u dit toelichten?

20. Bent u gedurende de uitvoering van de Zomerschool tegen problemen aangelopen?
a. Zo ja, hoe is dit opgelost?
21. Wat vond u, terugkijkend op de uitvoering van de Zomerschool, goed gaan?
22. Wat zou in de uitvoering van de Zomerschool een volgende keer beter kunnen?
23. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de uitvoering?

III. Toetsing

24. Wat voor type toetsing bent u tegen gekomen bij de leerlingen binnen uw groepje?
(Bijvoorbeeld: schriftelijke toets, een mondeling, opdrachten maken, of een presentatie)
25. Heeft u de toets vooraf in kunnen zien?
a. Ja
i. Heeft u de leerstof hierop aangepast voor aanvang van de Zomerscholen?
.....
b. Nee
26. Vond u de toets representatief voor wat u heeft gedoceerd? (bijvoorbeeld qua moeilijkheidsgraad en lengte)
27. Wat vond u, terugkijkend op de toetsing gebruikt binnen de Zomerschool, goed gaan?
28. Wat zou op gebied van de toetsing, gebruikt binnen de Zomerschool, een volgende keer beter kunnen?
29. Heeft u verder nog suggesties voor wat betreft de toetsing binnen de Zomerschool?

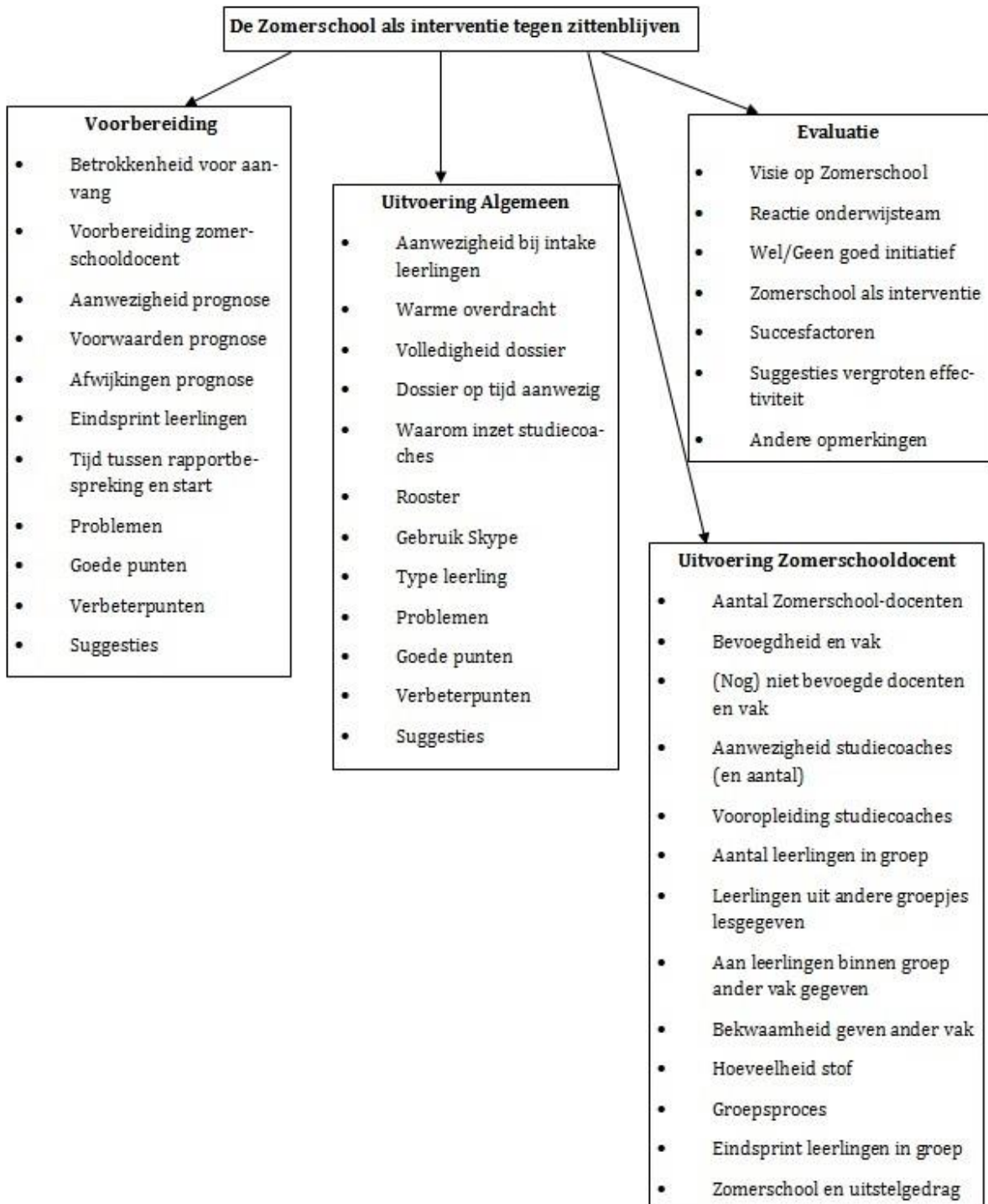
IV. Evaluatie

30. Kunt u uw visie op de Zomerschool onder woorden brengen?
31. Om welke redenen is het wel/ of geen goed initiatief?
32. Is de Zomerschool volgens u een effectieve manier om zittenblijven terug te dringen?
Wat zijn hiervoor uw argumenten?

33. Welke factoren dragen volgens u bij aan het succes van de Zomerschool? (factoren op gebied van de organisatie, de leerling(en), de zomerschooldocent(en))
34. Heeft u nog suggesties om de effectiviteit van de Zomerschool te vergroten?
35. Heeft u nog andere opmerkingen?

HARTELIJK DANK VOOR HET INVULLEN!

Bijlage H: Codeboom

Bijlage I: Voorbeeld evaluatieformulier voor deelnemende leerlingen

Algemeen

Ik ben:	jongen/meisje
Ik zit in klas:	
Ik zat in de zomerschool voor het/de vak(ken):	

Voor de zomerschool

1. Waarom ben je afgelopen jaar blijven zitten?

.....

2. Waar had je het afgelopen jaar vooral moeite mee?

- Motivatie
- Concentratie
- Leerstof
- Lesrooster
- Planning

Iets anders,

namelijk.....

3. Wat was je verwachting vooraf over de zomerschool?

.....

4. Heeft de zomerschool aan je verwachting voldaan?

- Ja
- Nee
- Beetje

Waarom wel/niet?

.....

Tijdens de zomerschool

5. Heb je tijdens de zomerschool voor jezelf er uitgehaald wat erin zat?

- Ja
- Nee
- Beetje

Waarom wel/niet?

.....

6. Wat heeft jou het meest geholpen tijdens de zomerschool?

.....

7. Wat vond je van de sfeer op de zomerschool?

- Slecht
- Onvoldoende
- Voldoende
- Goed
- Uitstekend

Waarom?

.....

8. Wat vond je van de begeleiding door de docenten?

- Slecht
- Onvoldoende
- Voldoende
- Goed
- Uitstekend

Waarom?

.....

9. Van welke pauze-invulling heb je gebruik gemaakt?

- Tafeltennis
- Voetbal
- Basketbal
- Naar winkelcentrum
- Kletsen met elkaar

Iets anders,

namelijk.....

.....

10. Wat vond je van de pauze-invulling?

.....

11. Als de zomerschool volgend jaar opnieuw georganiseerd wordt, wat kan er dan beter?

.....

12. Welk cijfer geef je de zomerschool? (van 1-10)

Waarom?

.....

13. Wil je nog iets kwijt wat nog niet aan de orde is geweest?

.....

Dank je wel voor het invullen van dit evaluatieformulier!

Team van de Zomerschool 2014

